

Osmanlı Tütününde Çokuluslu Yabancı Sermaye Yatırımının Teşkilat Yapısı: Ankara Reji İdaresi Örneği¹

Mustafa DAĞ²

Başvuru Tarihi: 02.03.2022

Kabul Tarihi: 30.05.2022

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Öz

Reji Şirketi, Osmanlı İmparatorluğu'nun önemli gelir kalemleri üzerindeki yabancı sermaye kontrolünü açık bir statüye kavuşturan Düyûn-ı Umûmiyye İdaresi bünyesinde kurulan çokuluslu bir müessesedir. Reji, imparatorluk genelinde olduğu gibi Ankara'da da 1884 yılında müdürlük ve memurluk şeklinde teşkilatlanmıştır. Şirketin 1884 ile 1925 yılları arasında vilayet genelinde geniş bir kadro yapılanması ile faaliyette olması bölgede tütünün önemli bir geçim kaynağı olduğunu göstermektedir. Bu bağlamda, Ankara vilayetinde tütün ekim ve üretiminden, satışına kadar her türlü faaliyette ayrıcalığa sahip olan Reji Şirketi'nin bölgede kuruluşu, teşkilat yapısı, idari kadro yapılanması, faaliyetlerinin sosyal ve ekonomik alana olan yansımaları arşiv belgeleri, vilayet salnameleri ve yazılı kaynaklardan elde edilen bulgular doğrultusunda incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Reji Şirketi, Ankara Reji İdaresi, Tütün, Yabancı Sermaye, Teşkilatlanma

Atıf: Dağ, M. (2022). Osmanlı tütününde çokuluslu yabancı sermaye yatırımının teşkilat yapısı: Ankara reji idaresi örneği. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(2), 651-680.

¹ Bu çalışma etik kurul izin belgesi gerektirmemektedir.

² Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Osmanlı Müesseseleri ve Medeniyeti Tarihi (100/2000 Doktora Bursiyeri), mustafadag@harran.edu.tr, ORCID: 0000-0003-4571-8115

Organizational Structure of Multinational Foreign Capital Investment in Ottoman Tobacco: The Case of Ankara Regie Administration

Mustafa DAĞ³

Submitted by: 02.03.2022

Accepted by: 30.05.2022

Article Type: Research Article

Abstract

Regie Company, t is a multinational institution established under the Düyûn-ı Umûmiyye Administration, which gave a clear status to the foreign capital control over the important income items of the Ottoman Empire. Regi was organized in Ankara as a directorate and civil servant in 1884, as it was throughout the empire. The fact that the company was operating with a large staff structure throughout the province between 1884 and 1925 shows that tobacco is an important source of income in the region. In this context, the establishment, organizational structure, administrative staff structure, social and economic reflections of the activities of Reji Company in the region, which has privileges in all kinds of activities from tobacco cultivation and production to sales in Ankara province, archive documents, provincial yearbooks and findings obtained from written sources. investigated accordingly.

Keywords: *Regie Company, Ankara Regie Administration, Tobacco, Foreign Capital, Organization*

³ Harran University Institute of Social Sciences, History of Ottoman Institutions and Civilization (100/2000 PhD Scholar),
mustafadag@harran.edu.tr, ORCID: 0000-0003-4571-8115

Giriş

Osmanlı tütün⁴, 1854 yılında başlayıp (Kazgan, 2002, s. 26; Öztürk, 2007, s. 108; Tabakoğlu, 2015, s. 313) 1875 yılında devletin mali anlamda moratoryumuna neden olan borçların ödemesini garanti altına almak amacıyla tekelleşmiştir⁵ (Kılınçkaya, 2005, s. 310-311). Yabancı devletlerin tekelleşmeyi üstlenme taleplerine direnen Osmanlı yönetimi, 1872 yılında İstanbul'da ikamet eden Zoğrafos ve mösyö Zarifi kardeşlere beş buçuk yıllık imtiyaz hakkı tanıyarak tütünün imparatorluk tarihinde ilk defa olmak üzere özel sermayenin denetimine bırakılmasına yol açmıştır (Varlık, 1976, s. 53-54; BOA. İ.MMS. 43/1755). Özel sermaye ile oluşturulan şirket yedi aylık deneyimi neticesinde istenilen gelirleri elde edemeyince sözleşme⁶ 12 Ekim 1872 tarihinde feshedilmiştir (Yurtoğlu, 2018, s. 83). İmparatorluğun önemli gelir kalemlerinden biri olan tütünü yabancı sermayenin⁷ denetimine bırakmak istemeyen Osmanlı yönetimi bir süre tütünü "devlet eli" ile idare ettikten sonra (BOA. İ.MMS. 44/1836; BOA. İ.MMS. 45/1862; Kazgan, 1984: 1049) alacaklı iç borçluların (Galata Bankerleri)⁸ girişimleri sonucunda tütün Galata Bankerlerinin tekeline girmiştir (Çakır, 2019, s. 26; Keskinliç, 1997, s. 73; Togral, 2021, s. 35). Özel sermaye ile kurulan tekeli daha önceki tekeli girişiminden ayıran önemli özellik borç sahiplerine verilmiş olmasıdır (Demir, 2019, s. 420-421; Gökdemir, 1993, s. 324-325).

İç borçların teminatı olarak tütünün özel sermaye ile tekeli altına alınması 22 Kasım 1879 tarihinde Rüşum-u Sitte İdaresi ile başlamıştır (Yılmaz, 1996, s. 51-52; Yılmaz, 2011, s. 66; Kömürcan, 1948, s. 51; BOA. A.) DVN. MKL. 18/9; BOA. HR. İD. 290/50; BOA. Y.A. RES. 4/70). Galata Bankerlerinin borçlarını tahsil etmek için kurmuş oldukları idare 10 Ocak 1880 tarihinde faaliyete başlamıştır⁹ (Yiğit, 1989, s. 86-87). İdarenin denetimine bırakılan tütün, görevlendirilmiş olan memurlar aracılığı ile kontrol altına alınmaya çalışılmıştır (Altunsoy, 2020, s. 553-554). Bu bağlamda, idarenin memur bulundurduğu vilayetlerden biri de Ankara olmuştur. Ankara Rüşum-u Sitte İdaresi'nde müdür olarak Ömer Hulusi Efendi görev icra etmiştir (BOA. DH. SAİDd. 127/17). İdarede görev yapan bir diğer isim olan sandık emini Panos Peter Efendi'nin ise 4218 kuruş 27 buçuk parayı zimmetine geçirdiği görülmüştür. Yürütülen muhakeme neticesinde zimmetinde olan paranın kendisinden tahsil edilmesi doğrultusunda karar verilmiştir (BOA. DH. MTV. 36/78). Bu tür örnekleri arttırmak mümkündür. Vilayette olduğu gibi imparatorluk genelinde de faaliyetlerine devam eden idarenin başarısı alacaklı yabancı devletlerin dikkatini çekmiştir (Müderrişoğlu, 2013, s. 105-107). Bu durum alacaklı yabancı devletlerin harekete geçmesine neden olmuştur. Her ne kadar hükümet yabancı alacaklıların bu girişimlerine direnmiş olsa da Düyûn-ı Umûmiyye İdaresi¹⁰ kurulmuş ve Rüşum-u Sitte İdaresi'ne verilmiş olan altı kalemin gelirleri Düyûn-ı Umûmiyye İdaresi'ne 1881 yılında devredilmiştir (Genç, Özvar, 2021, s. 102-103; Quataert, 2020, s. 119; Eroğlu, 2010, s. 67). İdarenin denetimine bırakılan ürünler arasında tütün de yer almıştır. Böylece yabancı sermaye eli ile ilk defa tütün alanında tekelleşme girişimi gerçekleşmiştir. Avrupalı devletlerin denetiminde olan idare imparatorluk genelinde 20'ye yakın vilayette 720 şube (Taçalan, 1970, s. 92-

⁴ Geçmiş sekiz bin yıl öncesine dayanan tütün 1492 yılında Christopher Columbus tarafından Amerika kıtasında keşfedilmiştir (Dağ, 2021, s. 1334).

⁵ Bir madde veya işi tek şahsa veya kuruma işletme hakkının belirlenen sürede belirli bedelin ödenmesi karşılığında imtiyaz hakkının verilmesidir. Araçça kökenli olan inhisar kelimesi ile eş anlamlıdır (Develioğlu, 1993, s. 438; Demirebilek, 2012, s. 204).

⁶ Sözleşme 18 maddeden oluşmuştur (BOA. İ. MMS. 43/1755).

⁷ Dış ülkelerden veya dış ülke vatandaşı olan gerçek kişi veya tüzel kişilerden geri ödemeli ya da geri ödemesiz şekilde alınan iktisadi kaynaktır (Bulutoglu, 1970, s. 5, 7-8).

⁸ Galata'da bulunan sarraflardır (Erdem, 2016, s. 33).

⁹ İdare'nin başına R. Hamilton Lang getirilmiştir. 1885 yılının Mayıs ayında görevden ayrılması üzerine yerine Frank Auboyneau getirilmiştir (Genç, Oktar, 2014, s. 252; Autheman, 2002, s. 95).

¹⁰ Düyûn-ı Umûmiyye-i Osmaniye Varidat-ı Muhassasa İdaresi (Adiloğlu, 2021, s. 68).

93) ile 5000'den fazla çalışanıyla örgütlenmesini kısa sürede tamamlamıştır (Pamuk, 1984, s. 29-31; Pamuk, 2018, s. 62-63; Yavuz, 2017, s. 17; Novıçev, 1979, s. 21-22). İdarede görev alan çalışan sayısı 1920 yılında 8000'e çıkmıştır (Yılmaz, 2007, s. 31). Böylece Osmanlı maliyesinde önemli bir konuma gelen idare, uluslararası bir müessese olmanın yanı sıra adeta devlet içinde devlet gibi işlemektedir. (Kopra ve Yolun, 2012, s. 347-348). Düyûn-ı Umûmiyye İdaresi'nin örgütlendiği vilayetlerden birisi olan Ankara'da 1895 yılında Asım Efendi nazırlık görevini icra etmiştir (BOA. DH. MKT. 417/74). 1896 yılında ise Ankara'ya bağlı Kalecik kazasında bir Ermeni vatandaş kolcu olarak görev yapmıştır (BOA. Y. PRK. UM. 35/115). 1912 yılında ise idarede aşar kalem mukayyidi olarak görev icra eden ismin Şişkozade Mustafa Efendi olduğu tespit edilmiştir (BOA. DH. EUM. THR. 84/38). Kefili Sümbüllü Han ile idarenin kasasından 5000 kuruş aşırı oldukları iddiası ile haklarında muhakeme süreci başlatılmıştır (BOA. DH. MTV. 62/7). Ankara Meclis-i İdare Mahkemesi tarafından suçu sabit bulunan Mustafa Efendi davanın temyizini talep etmişse de bu talebi reddedilmiştir. (BOA. ŞD. 1372/1; BOA. ŞD. 1371/22) Eksik para ve mahkeme masrafları olan 140 buçuk kuruşun kendisinden tahsil edilmesinin yanı sıra mahkûmiyeti yönünde karar verilmiştir (BOA. MTV. 36/69). Bu tür görevlilerin vilayet genelinde görev yaptığına dair örnekleri arttırmak mümkündür. Ancak konumuzun muhtevası Reji¹¹ Şirketi'nin vilayette örgütsel yapısı olduğundan dolayı 20 Aralık 1881 tarihinde imzalanan Muharrem Kararnamesi'ne (Sevimay, 1995, s. 315; Erkan, 2018, s. 17; Çakır, 2013, s. 49) dayanarak kurulan Reji Şirketi'nin kuruluş sürecine değinmekte fayda vardır.

Tütün, Muharrem Kararnamesi'nin sekizinci ve dokuzuncu maddesine dayanılarak idare tarafından yönetilmiştir (BOA. BEO. 1550/116201; BOA. Y. A. HUS. 175/62; Kıray, 2015, s. 34-35; Pamuk, 2019, s. 122-124; Arnavut, 2017, s. 72). Aynı maddede hükümet idareye tütünü tekel şeklinde idare etmek için anonim bir şirket kurma hakkı da tanımıştır (Bozdağlıoğlu, 2010, s. 156; Özcan, 2011, s. 128-130). Bu bağlamda, idare görevlendirmiş olduğu memurlardan istediği verimi alamayınca tütünün işletilmesi için bir anonim şirkete devredilmesi kararı almıştır. Bu doğrultuda şirket, Credit Anstalt ve grubu, Banker Bleichroder ve grubu ile Osmanlı Bankası'nın ortaklığıyla (Dağ, 2022, s. 102; Genç ve Oktar, 2014, s. 250; Oktar, 2018, s. 31; Young, 1906, s. 188) II. Abdülhamit döneminde 27 Mayıs 1883 (Thobie, 977, s. 181) tarihinde imzalanan sözleşmeyle birlikte kurulmuştur (Aygün, 2009, s. 53; Ahabab, 2015, s. 249; Ösen, 2015, s. 52). *Memalik-i Osmaniye Duhanları Müşterekül-Menfa'a Reji Şirketi* (Oktar, 2007, s. 45) veya halk arasında kısaca Reji Şirketi olarak adlandırılan müessese çokuluslu ve yabancı sermayeli anonim bir şirket olarak faaliyetlerine başlamıştır (Güvemli, Zeytinoğlu ve Aygül, 2016, s. 207; Morawitz, 1902, s. 284; Blaisdell, 1979, s. 108; Dığıroğlu, 2014, s. 231). Görüldüğü gibi şirket imparatorluğun dış borçlarını ödemek amacıyla imparatorluk coğrafyasında üretimi ve ticareti yapılan tütünün gelirlerine ortak olmak amacıyla kurulmuştur (Günaydın, 2009, s. 106). 1925 yılına kadar faaliyetlerine devam eden şirket (Dağ, 2021, s. 208) 27 Mayıs 1884¹² ve 15 Nisan 1914¹³ tarihlerinde hazırlanmış olan iki şartname ile 1886 yılında hazırlanmış olan bir nizamnameyle¹⁴ 42 yıl boyunca idare edilmiştir (Dağ, 2021, s. 467-468).

¹¹ Mali tekelin uygulanan ilk usulüdür (Tekin, 1974, s. 45).

¹² *Osmanlı İmparatorluğu Tütünleri Kazanç Ortaklığı Tekeli Şirketi Şartnamesi* adıyla hazırlanan şartname 30 yıllığına geçerli olmak üzere 29 maddeden oluşmaktadır (Demiryürek, 2011, s. 27-28; Tok, 2017, s. 7; BOA. HR. HMŞ. İŞO. 166/31; BOA. Y. A. RES. 19/56)

¹³ 1925 yılına kadar yürürlükte kalan ikinci şartname 11 ana bölüm ve 40 maddeden oluşmaktadır (BOA. A.) DVN. MKL. 60/13; BOA. İ. MMS. 185/10; BOA. MV. 235/75; BOA. MV. 234/131; BOA. DH. MB. HPS. M. 16/16; BOA. A.) DVN. MKL. 60/13/25-26; BOA. BEO. 4199/314863)

¹⁴ 27 Aralık 1886 tarihinde yürürlüğe giren nizamname 4 ana bölüm ve 67 maddeden oluşmaktadır. Nizamname şirket ile tütün üreticileri, tüketicileri, tüccarları ile imalatçıları arasındaki hukuk ve vazifelere dair hükümler içermektedir (Dağ, 2022, s. 164-165).

Şirket, 1883 yılında 4500 kişi ile imparatorluk genelinde tütün üzerinde kontrol sağlarken, bu sayı zamanla artış göstererek 1887 yılında 5600, 1889 yılında ise 8800 kişiye çıkmıştır (Yaman Öztürk ve Ertürk Keskin, 2013, s. 97). 1900'lı yıllara gelindiğinde ise şirkette görev yapan memur sayısı Maliye Nazırlığı'nda istihdam edilen görevli sayısını geçmiştir. Bu görevlilerin görev icra ettiği yerlerden biri de Ankara vilayeti olmuştur. Bu bağlamda, şirket kısa süre içerisinde örgütlenip kalabalık personel sayısı ile teşkilat yapısını oluşturarak faaliyetlerine başlamıştır.

Avrupa sermayesi eliyle kurulmuş çokuluslu yapı olan Reji Şirketi'ni konu edinen çalışmalarda Ankara Reji İdaresi'nin örgütsel yapısına yer verilmediği tespit edilmiştir. Ancak benzer çalışmalar olarak Filiz Dığıroğlu tarafından 2007 yılında "*Memalik-i Osmaniye Duhanları Müşterekü'l-Menfaa Reji Şirketi-Trabzon Reji İdaresi (1883-1914)*" ile 2011 yılında "*Samsun Reji İdaresi*" başlığıyla çalışmalar hazırlanmıştır (Dığıroğlu, 2011). 2013 yılında Melda Yaman Öztürk ve Nuran Ertürk Keskin tarafından "*Tütün Sektöründe Yabancı Yatırım: Reji Deyimi Işığında Bugünü Anlamak*" başlıklı çalışma ele alınmıştır (Yaman Öztürk ve Ertürk Keskin, 2013). Yine Filiz Dığıroğlu tarafından 2014 yılında "*Selanik Ekonomisinde Unutulmuş Bir Alan: Tütün Üretimi, Ticareti ve Reji (1883-1912)*" başlıklı çalışmalar hazırlanmıştır (Dığıroğlu, 2014). Bu bağlamda, çalışmada yabancı sermayenin Ankara'ya girişi, şirketin Ankara'da kurmuş olduğu örgütsel yapısı, kadro yapılanmasında yer alan memur ile işçilerin statülerine dair elde edilen bulgular, memurların yaşamış olduğu sorunlar arşiv belgeleri, vilayet salnameleri ve yazılı kaynaklar ışığında tespit edilmeye çalışılmıştır.

Çokuluslu Şirket Yapılanması Olarak Ankara Reji İdaresi

Ankara Reji İdaresi, yabancı sermayenin Anadolu'daki örgütlenmesi bakımından tipik bir örnek teşkil etmektedir. Reji Şirketi'ne bağlı olarak teşkilatlanmış Ankara Reji İdaresi, kurulan teşkilatın bünyesinde vilayet merkezi ile sancaklarda müdürlük şeklinde örgütlenirken kazalarda ise memurluklar şeklinde teşkilatlanmıştır (Zeki, 1928, s. 331). Şirket, başlangıçta vilayette idari kadrosu, fabrikası, ambar ve kolcuları ile makul sayıda faaliyete geçmiştir. Ancak imparatorluk genelinde olduğu gibi Ankara'da da giderek kalabalık kadro ile hizmet vermeye devam etmiştir. İdarenin bölgede personel sayısını arttırması tütün üretiminin artışına işaret etmektedir. İdarenin ilk yıllarda az elemanla vilayette tütün kontrolünü sağlayabileceği düşüncesinde, personel istihdamıyla karşılaşacağı masraflardan kaçınması etkili olmuştur. Sancaklarda ve tütün üretiminin yoğun olarak yapıldığı kazalarda geniş kadrosuyla hizmet veren idare tütün üretiminin az olduğu kazalarda ise birkaç memurla faaliyetini yürütmeye çalışmıştır (Güler, 2007, s. 134).

Tablo 1

Ankara Reji İdaresi Teşkilat Yapısı

İdare	Müdürlükler	Memurluklar
Ankara Reji İdaresi	Ankara Merkez Reji Müdürlüğü	Kalecik Memurluğu
		Ayaş Memurluğu
		Beypazarı Memurluğu
		Yabanabad Memurluğu
		Çubukabad Memurluğu
		Polatlı Memurluğu
		Haymana Memurluğu
		Mecidiye Memurluğu
		Keskin Memurluğu
		Nallıhan Memurluğu
	Mihaliççik Memurluğu	
	Kırşehir Reji Müdürlüğü	Mucur Memurluğu
		Avanos Memurluğu
	Çorum Reji Müdürlüğü	İskilip Memurluğu ¹⁵
		Mecitözü Memurluğu
		Osmancık Memurluğu
		Sungurlu Memurluğu
	Yozgat Reji Müdürlüğü	Akdağmadeni Memurluğu
		Boğazlıyan Memurluğu
		Sorgun Memurluğu
Kayseri Reji Müdürlüğü	İncesu Memurluğu	
	Develi Memurluğu	

Ankara Reji İdaresi; Ankara Merkez Reji Müdürlüğü, Kırşehir Reji Müdürlüğü, Çorum Reji Müdürlüğü, Yozgat Reji Müdürlüğü ve Kayseri Reji Müdürlüğü olarak örgütlenmiştir (Zeki, 1928, s. 331). Kazalarda memurluklar oluşturarak teşkilatlanmış, kasaba ve nahiyelerde ise görevlendirmiş olduğu memurlar aracılığı ile vilayet genelinde üretilen tütünün, üretimini, ticaretini ve tüketimini denetim altına almaya çalışmıştır. Reji Şirketi'nin taşranın en ücra köşesinde yer alan bölgede dahi üretilen tütünü denetim altında tuttuğunu Ankara örneğinden tespit etmek mümkündür. İdare bünyesinde vilayet genelinde görev yapan memurların, müdür, nazır, muhafaza müdürü, muhafaza memuru, müfettiş, muhasebeci, sandık emini, başkâtip, satış memuru, hukuk müşaviri, muhasebe mukayyidi, dava vekili, ambar¹⁶ memuru, sevk memuru ve kolcu gibi görevler icra etmişlerdir (AVS, 1309, s. 119; Tuğluca, 2003, s. 46-47).

¹⁵ 1911 yılında 22 dönümde tütün ekimi yapılırken dönüm başına elde edilen hasat 26 kilodur (BOA. DH. İD. 95/8).

¹⁶ Avanos, Bâlâ, Kırşehir, Sivrihisar, Yabanabad, Beypazarı, Ayaş, Mihaliççik, Kayseri, Develi, Yozgat, Çorum, Sungurlu, Akdağmadeni, Mecidiye, Boğazlıyan'da birer Nallıhan'da ise iki ambar olmak üzere toplamda 20 ambar hizmet vermiştir (BOA. ŞD. 2616/24).

Ankara Merkez Reji Müdürlüğü'nün Teşkilat ve Kadro Yapılanması

Merkez sancakta yer alan devlet kurumları arasında rejinin de olduğu tespit edilmiştir (Emekli, 2020, s. 29). Ancak bu kurum yabancı sermaye ile oluşturulmuştur. Ankara Reji İdaresi'ne¹⁷ bağlı olarak 1884 yılında faaliyetlerine başlayan Merkez Reji Müdürlüğü; Kalecik, Ayaş, Beypazarı, Yabanabad, Çubukabad, Polatlı, Haymana, Mecidiye, Keskin ve Nallıhan¹⁸ kazalarında memurluklar şeklinde teşkilatlanmıştır. Kazalara bağlı olan köy ve kasabalarda ise görevlendirilen memurlar aracılığı ile tütün üretimi denetim altına alınmaya çalışılmıştır (Zeki, 1928, s. 331). Müdürlükte görev yaptığı tespit edilen ilk isim Mehmet Rasih Bey¹⁹ olmuştur. (BOA, DH. SAİDd, 81/171). Mehmet Rasih Bey 7 Ağustos 1886 tarihinde Merkez Reji Müdürlüğü'nde muhafaza müdür muavini olarak göreve başlamıştır. 14 Ağustos 1887 tarihinde ise Ankara Reji İdaresi başmüdürlüğüne terfi ederek 13 Ağustos 1891 tarihine kadar buradaki görevine devam etmiştir. İstifasından sonra 14 Aralık 1891 yılında Emlak-ı Hümayun Komisyonu'nda başkâtip, 30 Aralık 1891 tarihinde Cemiyet-i Rusumiye azalığı ve 15 Mayıs 1906 tarihinde Divan-ı Muhasebat reisliği görevlerinde bulunmuştur (BOA, İ. ML, 1326). Mehmet Rasih Bey'in önce muhafaza müdür muavinliği daha sonra ise nezaretin başmüdürlük görevine getirilmiş olmasında şirketin yabancı devletlerle olan ilişkilerine bağlı olarak Fransızca, Rumca ve Arnavutçayı bilmesinin etkisinin olması muhtemeldir. Şirketin sermaye ortaklarından birinin de Fransız şirketi olduğu göz önünde bulundurulmalıdır. Ancak şirketin daha düşük pozisyonlarda görev yapan memurlarda bu hususa dikkat etmediği görülmektedir.

Nitekim 1886 yılında Merkez Reji Müdürlüğü'nde kolcu olarak görev yapan Mehmet Bey'in yabancı dil bildiğine dair bilgi tespit edilememiştir. Kolcu Mehmet, beraberindeki kolcularla birlikte 1886 yılının Aralık ayında meydana gelen tütün kaçakçılığı faaliyetine müdahale etmek amacıyla görevlendirilmiştir. Üç kaçakçı takip edilerek çatışmaya girilmiş, yaşanan bu çatışmada Mehmet Bey ağır yaralanmış ve bir hafta sonra da vefat etmiştir (BOA. DH. MKT. 1394/131). Benzer olay 1909 yılında da yaşanmıştır. Aslen Kayseri Sancağı ahalisinden olan Ahmet Efendi, Merkez Reji Müdürlüğü'nde kolcu olarak görev icra ederken 23 Mayıs 1909 tarihinde vurularak öldürülmüştür (Arslan, 2020, s. 99). Bu doğrultuda, Merkez Reji Müdürlüğü bünyesinde görev yapan kolcuların belirlenmesinde seçici davranılmadığı ve genel olarak eğitim ve dil tahsili olmayan Müslüman ahali arasından seçildiği söylenebilir. Yine şirketin bölgede önemli bir sorunu haline gelmiş olan kaçakçılığı önleme hususunda görevlendirilmiş olan kolcuların kaçakçılara müdahalesi sırasında kaçakçılar silah kullanarak kolcuların canına kastetme cesaretinde bulunmuşlardır.

Yerli Müslüman ahali arasından seçilen kolculara bir diğer örnek olarak 1898 yılında merkez müdüriyete bağlı Keskin kazasında görev yapan Bahri Bey gösterilebilir. Kaçakçılıkla mücadelede başarı gösteren Bahri Bey rütbe ile ödüllendirilmiştir (BOA. DH. MKT. 2155/56). Merkez Reji Müdürlüğü'nün, işleyişinde aksaklığa mahal verilmemesi doğrultusunda başarılı olan personeline yönelik ödüllendirme yoluyla çalışma disiplini sağlamayı hedeflemiştir. 1906 yılına gelindiğinde ise merkez müdürlükte memur olarak Panayot Efendi görev yapmıştır (BOA. ZB. 398/46). Panayot Efendi'nin müdürlükte memur olarak görevlendirilmesi şirketin

¹⁷ İdarenin yapmış olduğu toplam harcama tutarı 1885 yılında 318.382.035 frank iken 1886 yılında ise 245.274.065 frank olmuştur (Gökdemir, 1994, s. 55).

¹⁸ Ankara Reji İdaresi ile Nallıhan kazasında yaşayan Yorgi ismindeki bir vatandaş arasında 1910 yılında mahkeme süreci yaşanmıştır. İdare ile Yorgi arasında yaşanan sorunun kaynağı ise Nallıhan kazasında müsadere edilen Harir kozasıdır. (BOA. DH. İD. 124/103; BOA. ŞD. 1366/10). Sorunun Şura-yı Devlet Mahkemesi'ne taşındığı ve Yorgi Efendi'nin suçlu bulunduğu tespit edilmiştir (BOA. ŞD. 1365/7).

¹⁹ 6 Haziran 1868 tarihinde Preveze'de Cezayir-i Bahr-i Sefid Valisi Abidin Paşa'nın oğlu olarak doğan Mehmet Bey, eğitim gördüğü yıllarda Fransızca, Rumca ve Arnavutça öğrenmiştir (BOA, DH. SAİDd, 81/171).

çokuluslu yapılanma olarak Müslüman ahaliden olup eğitim ve dil tahsili olmayanları kolcu olarak istihdam ettiği ancak Gayrimüslim ahalinin ise görev kademesinin memurluk düzeyinde tutulmaya çalışıldığı görülmektedir. Ancak merkez müdürlükte görev alan idari personel seçiminde bu ilkeye sadık kalınmadığı durumlar da olmuştur. Bu bağlamda, Merkez Reji Müdürlüğü'nde 1891-1893 yılları arasında görev yapan memurların isim ve görev listesini incelemek gereklidir (AVS, 1308, s. 119, 141; AVS, 1311, s. 147-148; BOA. DH. SAİDd. 22/299).

Tablo 2

Merkez Reji Müdürlüğü'nde Görevli Memurlar

1891 Yılı		1893 Yılı	
Görev	İsim	Görev	İsim
Nazır	Rasih Efendi	Nazır	Demrako Polo Efendi
Muhafaza Müfettişi	Âdem Bey	Muhafaza Müfettişi	Abdi Bey
Muhafaza Müdürü	Zeki Bey	Muhafaza Müdürü	Alişan Bey
Muhasebeci	Lovi Efendi	Muhafaza Başkâtibi	Ziya Bey
Sandık Emmini	Mihlaki Efendi	Muhasebeci	Lovi Efendi
Başkâtip	Resmî Efendi	Başkâtip	Resmî Efendi
Müfettiş	Ketima Efendi (?)	Sandık Emmini	Mihalaki Efendi
Muhasebeci	Mike Efendi	Ambarcı	Kelâmî Efendi
Memur	Ahmet Efendi	-	-

1891²⁰ yılında Merkez Reji Müdürlüğü'nde görev yapan isimlerin nazır, muhafaza müfettişi, muhafaza müdürü, başkâtip ve memurun Müslüman idarecilerden seçildiği gözlemlenirken, muhasebeci, sandık emini ve müfettiş memurlarının Gayrimüslim ahali arasından seçildiği görülmektedir. 1893 yılında ise nazır, muhasebeci ve sandık emini görevinin Gayrimüslim ahaliden oluşan idareciler arasından seçilirken muhafaza müfettişi, muhafaza müdürü, muhafaza başkâtibi, başkâtip ve ambar memurluğu görevini Müslüman idarecilerin icra ettiği tespit edilmiştir. Bu doğrultuda, tablodaki veriler üzerinden hareketle 1891-1893 yılları arasında müdürlükte çalışan görevlilerin çoğunluğunun Gayrimüslim Osmanlı vatandaşlarından oluştuğu yorumu yapılabilmektedir. Benzer yorum 1900-1902 yılları arasında müdürlükte görev yapan idari personel için de yapılabilmektedir ((AVS, 1318, s. 103; AVS, 1320, s. 91; BOA. ZB. 397/14; BOA. ŞD. 1348/35; BOA. DH. ŞFR. 502/6; BOA. DH. MKT. 551/59; BOA. BEO. 1887/141453)

²⁰ 1891 yılında Ankara Reji İdaresi'nde üretilen tütün miktarı 241 ton 578 kilo, vilayet nüfusunun ise 668.570 kişi olduğundan hareketle tütünden elde edilen gelirlerde kişi başına düşen 200 gram olmuştur (BOA. Y. EE. 11/17; BOA. Y. PRK. TNF. 2/55).

Tablo 3
Merkez Reji Müdürlüğü'nde Görevli Memurlar

1900 Yılı	
Görev	İsim
Nazır	İsmail Rıza Bey
Muhafaza Müfettişi	Alişan Bey
Muhasebeci	Yuvanaki Efendi
Sandık Emini	Karabet Çeçeyan Efendi
Muhaberat Türkiye Kâtibi	Hüseyin Hakkı Efendi
Hukuk Müşaviri	Resmî Efendi
Nezaret Müfettişi	Bohz Bozaviç Efendi (?)
Muhafaza Kâtibi	Hüseyin Efendi
Muhafaza Refik-i Evvel	Breskova Efendi
Refik-i Sani	Ohannes Taşçıyan Efendi
Ziraat Kâtibi	Antuvan Efendi
Ambarcı	Kayımdan Efendi (?)
Muavin	Dimitraki Efendi
Mukayyid	Simon Efendi
Muhasebe Mukayyidi	Karlopopo Efendi (?)
Sevk Memuru	Temyuni Efendi (?)

1900 yılında Ankara Merkez Reji Müdürlüğü'nde görev icra etmiş olan idari personelin isim listesine bakıldığında nazır İsmail Rıza Bey'in, muhafaza müfettişi Alişan Bey'in, muhaberat Türkiye kâtibi Hüseyin Hakkı Efendi'nin, hukuk müşaviri Resmî Efendi'nin ve muhafaza kâtibi Hüseyin Efendi'nin Müslüman olduğu görülmektedir. Müdürlükte görev yapan muhasebeci Yuvanaki Efendi, sandık emini Karabet Çeçeyan Efendi, müfettiş Bohz Bozaviç Efendi (?), muhafaza memurları Breskova Efendi ile Ohannes Taşçıyan Efendi, ziraat kâtibi Antuvan Efendi, ambar memurları Kayımdan Efendi (?) ile Dimitraki Efendi, kayıt tutan memuru Simon Efendi, muhasebe kayıtçısı Karlopopo Efendi (?) ile sevk memuru Temyuni Efendiler Gayrimüslim Osmanlı vatandaşları arasından seçilmiştir. Benzer tablo 1902 yılında da oluşmuştur.

Tablo 4
Merkez Reji Müdürlüğü'nde Görevli Memurlar

1902 Yılı	
Görev	İsim
Nazır	Dardot Efendi
Muavin	Şükrü Mülhame Efendi
Muhafaza Müfettişi	Alişan Bey
Muhasebeci	Yuvanaki Efendi
Sandık Emini	Karabet Çeçeyan Efendi
Başkâtip ve Hukuk Müşaviri	Resmi Efendi
Nezaret Müfettişi	Braconi Efendi
Muhasebe Kâtibi	Hasan Efendi
Muhaberat-ı Ecnebiye Memuru	Brata Efendi (?)
Muhasebe Refik-i Evvel	Taşcıyan Efendi
Refik-i Sani	Antuvan Efendi
Ambar Memuru	Kayimdan Efendi (?)
Ambar Muavini	Dimitraki Efendi
Mukayyit	Simyon Efendi
Muhasebe Mukayyidi	Karlopopo Efendi (?)
Sevk Memuru	Temyuni Efendi

Tablo 4'teki veriler incelendiğinde bir önceki dönemlerde görev yapan memurlar gibi çoğunluğunun Gayrimüslim Osmanlı vatandaşlarından seçildiği görülmektedir. 1902 yılında nazırlık görevi 1900 yılının aksine Gayrimüslim olan Dardot Efendi'ye devredilmiştir. Dardot Efendi'nin aksine Müslüman görevlilerin de önemli mevkilerde görev aldığı tespit edilmiştir. Örneğin 1902 yılında nazır muavini Şükrü Mülhame Efendi gösterilebilir. 1902 yılında şirketin nazırlık ve muavinliği görevinde Müslüman ve Gayrimüslim isimlerin tercih edilmesi her iki kesimden oluşabilecek muhtemel tepkileri önlemeye yönelik bir girişim olarak yorumlanabilmektedir. Ancak tabloda dikkati çeken bir diğer önemli husus 1900 yılında muhaberat Türkiye kâtibi olarak Hüseyin Hakkı Efendi'nin, 1902 yılında ise muhaberat-ı Ecnebiye memuru olarak Brata (?) Efendi'nin görev yapıyor olmasıdır. Esasen bu iki ismin müdürlükte işgal etmiş oldukları kadrolar şirketin çokuluslu yapısını açıkça ortaya koymaktadır. Benzer durumu 1907 yılında merkez müdürlüğün kadro yapılanmasında da tespit etmek mümkündür. Bu bağlamda, 1907 yılında müdürlükte görev yapan memurların icra etmiş oldukları görevlere bakmakta fayda vardır.

Tablo 5
Merkez Reji Müdürlüğü'nde Görevli Memurlar

1907 Yılı	
Görev	İsim
Nazır	Ali Rıza Bey
Muhasebeci	Altuntop Yuvanaki Efendi
Sandık Emni	Karabet Çeçeyan Efendi
Fransızca Muhabere Memuru	Felanka Efendi
Başkâtip ve Hukuk Müşaviri	Nerses Efendi
Muhafaza Kontrol Memuru	Kâmil Bey
Dava Vekili	Sırrı Efendi
Muhakemat Kâtip Mukayyidi	Servet Efendi
Muhafaza Kontrolü	Celal Efendi
Türkçe Muhabere Memuru	Arakliyan Simyon Efendi
Ziraat Memuru	Ali Şerif Bey
Ziraat Kâtibi	Mehmet Gazi Efendi
Ambarcı	Kalimi Efendi
Muhasebe Kâtibi	Ağop Efendi
Sevk Memuru	Timoni Efendi
Muhasebe Refiki	Dimitraki Efendi
Muhasebe Refiki	Taşçıyan Efendi
Satış Memuru	Onuk Çarklıyan Efendi
Diğeri	Antuvan Efendi
Türkçe Tahrirat Mübeyyizi	Osman Nuri Efendi
Fransız Tahrirat Mübeyyizi	Karlo Efendi

Tablodaki veriler incelendiğinde daha önceki yıllarda görev yapan memurlardan farklı olarak Fransızca muharebe memuru, hukuk müşaviri, dava vekili, muhakeme kâtibi, sevk memuru, satış memuru, Türkçe tahrirat mübeyyizi ve Fransız tahrirat mübeyyizi gibi görevlerin icra edildiği belirtilmiştir. Fransızca muhabere memuru olarak Felanka Efendi'nin, Türkçe M-muhabere memuru olarak Arakliyan Simyon Efendi'nin, Türkçe Tahrirat mübeyyizi olarak Osman Nuri Efendi'nin ve Fransız Tahrirat Mübeyyizi Karlo Efendi'nin idari yapılanmada kadro bulmuş olması çokuluslu yapının neticesi olarak teşekkül ettiği yorumunu yapmamızı sağlamaktadır (AVS, 1325, s. 85). Daha önceki yıllarda görev alan isimlerin icra etmiş oldukları görevlerden farklı bir görevin 1921 yılında Münir Fuat Bey tarafından yerine getirildiği tespit edilmiştir. Merkez müdürlükte 1921 yılında Münir Fuat Bey'in icra ettiği görev ise Sicil ve Memurin Müdürlüğü'dür (BOA. TS. MA. e. 1411/15). Münir Bey'in görevindeki memnuniyetini ise Hazine Müdürü İzzet Bey'e çekmiş olduğu telgrafta belirtmiştir (BOA. TS. MA. e. 1411/14).

Merkez Reji Müdürlüğü'ne bağlı kazalarda memurluklar şeklinde teşkilatlanan şirketin 1891 ile 1902 yılları arasında görevlendirmiş olduğu bazı memurlar tespit edilmiştir. Bu bağlamda, Ayaş Kazası Reji Memurluğu'nda 1891 yılında görev yapan Server Efendi'nin ismi tespit edilmiştir (AVS, 1308, s. 129). Muhafaza memuru olarak görev yapan Server Efendi başarılı hizmetinden dolayı üçüncü dereceden rütbeyle

ödüllendirilmiştir (BOA. DH. MKT. 1573/37). Bu örnek özelinde genel olarak şirket işleyişinin devamlılığını sağlama hususunda özverili çalışan personelin rütbelere ile ödüllendirildiği genellemesi yapılabilir. 1893 yılında memur olarak Mustafa Ağa, 1900 yılında İslam Bey görev icra etmiştir (AVS, 1311, s. 161; AVS, 1318, s. 135). 1903 yılında ise memurlukta görev yapan bir diğer ismin Şükrü Efendi olduğu saptanmıştır. Şükrü Efendi kolcu olarak memurlukta görev yaparken Ayaş Kazası Mahkeme Kâtibi Cemal Efendi ile sorun yaşamıştır. Ancak her iki taraf arasında yaşanan sorunun çözümüne yönelik bilgiler elde edilememiştir (BOA. DH. MKT. 681/8). Şirketin kazada görevlendirmiş olduğu memurların tamamının Müslüman ahaliden olması esasen rastlantısal bir durum olmadığını muhtemelen kazanın nüfus yapısının çoğunlukla Müslüman ahaliden oluşmasının bir neticesi olarak zuhur ettiği söylenebilir. Bu durum ise şirketin nüfusun etnik dağılımını göz önünde bulundurarak tepki oluşturabilecek gelişmelerin önüne geçmeye çalıştığını göstermektedir. Her ne kadar az da olsa Gayrimüslim istihdamı Beypazarı Reji Memurluğu'nda da gözlemlenmiştir.

Beypazarı Reji Memurluğu'nda, 1891 yılında kazanın müdürlüğünü Celal Bey, kâtipliğini ise Rıza Efendi icra etmiştir (AVS, 1308, s. 132). 1893 yılında müdürlük el değiştirmiş olsa da yine bir Müslüman idareci tarafından üstlenilmiştir. Bu isim ise Server Efendi olmuştur. Aynı yıl memurlukta muhasebeci olarak Lotedis Efendi, reji memuru olarak Dimitraki Efendi'nin görev yapmasının yanı sıra memurluğun kaçakçılıkla²¹ mücadelede 9 kolcu neferini görevlendirdiği tespit edilmiştir. Kolcuların isim listeleri ile ilgili detaylı bilgiye ulaşılmamakla birlikte memurluğun muhasebeciliği ile memurluk görevinin Gayrimüslim personel tarafından icra edilmesi dikkati çekmektedir (AVS, 1311, s. 163). Kaza memurluğunda 1900 yılında müdür olarak Şakir Efendi, muhasebeci olarak Nesimi Efendi'nin ismi tespit edilirken, 1902 yılında ise müdürlük görevi Şükrü Efendi'ye daha sonra ise Celal Bey'e geçmiştir. Ancak muhasebeci olarak Nesimi Bey görevini icra etmeye devam etmiştir (AVS, 1318, s. 139; AVS, 1320, s. 151). Müdür Şükrü Bey'in hizmetinden dolayı üçüncü dereceden rütbeyle ödüllendirilmesi dikkati çekmektedir (BOA. DH. MKT. 2401/13). Rejinin görevlilerinin çalışma motivasyonunu yüksek tutmak için rütbeyle ödüllendirme yoluna sıklıkla başvurduğu anlaşılmaktadır. Beypazarı Reji Memurluğu'nun aksine tespit edilmiş çalışanların tamamının Müslüman ahaliden seçilmiş olduğu memurluklardan biri de Nallıhan'da kurulmuştur.

Nallıhan Reji Memurluğu'nda²² rejiiyi temsilen görev yapan isimlerin 1891 yılında Halil Efendi ve 1893 yılında İbrahim Efendi olduğu bilgisine ulaşılmıştır (AVS, 1308, s. 136; AVS, 1311, s. 165). 1900 yılında memur olarak görev yapan Ahmet Efendi ile görev icra eden reji müfettiş memuru Reşit Bey'in isimleri tespit edilmiştir (AVS, 1318, s. 145). Reşit Bey'in bir yıl içerisinde memurlukta göstermiş olduğu başarıdan dolayı rütbe ile ödüllendirilmesine karar verilmiştir (BOA. İ. TAL. 261/29). Nallıhan'da 1891 ile 1900 yılları arasında tespit edilebilmiş dört ismin de Müslüman idarecilerden seçilmesi dikkati çekmektedir. Merkez Reji Müdürlüğü'ne bağlı olarak şirketin görevli bulundurduğu kazalardan bir diğeri de Kalecik olmuştur. Kalecik Reji Memurluğu'nda 1893 yılında Karabet Efendi memur olarak görev yaparken 1900 yılında bu görevin Mehmet Kâmil Efendi tarafından yürütüldüğü saptanmıştır (AVS. 1311, s. 179; AVS, 1318, s. 167). Aynı tarihlerde merkez müdürlüğe bağlı olan Haymana Reji Memurluğu'nda rejiiyi temsilen memur Sava Efendi görev icra etmiştir (Emiroğlu, Yüksel, Türkoğlu, Coşkun, 1995, s. 138). Kalecik ve Haymana'da görev yapan memur sayısının az olması bu bölgelerde tütün üretimin yoğun olarak yapılmadığını göstermektedir.

²¹ Bir ürünün yasalara aykırı olarak gizli şekilde bir ülkeye, coğrafyaya sokmak veya çıkarmak şeklinde tanımlanabilir (Hamzaoğlu, 2020, s. 206).

²² 1911 yılında memurluk bünyesinde ekimi yapılan tütün alanının 15 dönüm, dönüm başına elde edilen miktarın ise 32 kilo olduğu tespit edilmiştir (BOA. DH. İD. 95/8).

Kalecik ve Haymana'nın aksine hakkında daha detaylı bilgiye sahip olunan Çubukabad Reji Memurluğu'nda ise 1891 ile 1893 yılları arasında memur olarak Yuvanaki Efendi ve 1900 yılında Hasan Efendi görev yapmıştır. 1902 yılına gelindiğinde ise kazada Hasan Hilmi Efendi reji memuru olarak hizmet vermiştir (AVS. 1308, s. 150; AVS. 1311, s. 175; AVS. 1318, s. 171). Yabanabad'da ise 1891 yılında reji memuru olarak Mehmet Arif Efendi'nin²³ görev icra ettiği belirlenmiştir (AVS, 1308, s. 156). Reji İdaresi'nin bölgede teşkilatlanmasıyla birlikte 6 Mayıs 1884 tarihinde 400 kuruş maaş ile muhasebe mukayyitliğinin yanı sıra sandık emniyetine getirilmiştir. 26 Temmuz 1884 tarihinde 350 kuruş maaş ile Ankara Reji İdaresi muhasebe mukayyitliği görevine getirilmiştir. 22 Kasım 1885 tarihinde 450 kuruş maaş ile nezaretin muhasebe ikinci refiklik görevine tayin edilmiştir. 13 Nisan 1887 yılında aynı görevi icra etmeye devam ettiği tespit edilmekle birlikte önce maaşı 500 kuruş daha sonra ise 550 kuruşa yükseltilmiştir. Mehmet Arif Efendi görevinde göstermiş olduğu başarılı hizmetlerinden dolayı 27 Eylül 1889 tarihinde maaşı 650 kuruşa çıkarılmıştır. (BOA. DH. SAİDd. 64/237/237). 1896 yılında ise kazada Ali Bey rejiyi temsil etmiştir (BOA. BEO. 785/58837).

Memurlukta görev yapan bir diğer isim de muhasebeci Zekeriya Sırrı Efendi'dir (Sarıay, 2020, s. 423). Sırrı Efendi'nin görevi başındayken Reji İdaresi'ne ait olan hasıllardan zimmetine para geçirdiği tespit edilmiştir (BOA. ŞD. 1367/10). Yapılan muhakeme neticesinde suçlu bulunmuştur. Eksik olan para miktarının kendisinden tahsil edilmesi ve görevine son verilmesi yönünde karar alınmıştır (BOA, DH. MTV. 21/73). Kazada yasa dışı faaliyetlere bulaştığı öne sürülen bir diğer isim de Mesut Bey'dir. 1909 yılında hakkında yürütülen tahkikat neticesinde zimmetine para geçirmiş olduğu ve borcunun zuhur ettiği anlaşılmıştır (BOA. ZB. 399/100). Selanik'te bulunan Mesut Bey'in hakkında tutuklama kararı çıkarılmış olsa da görülen mahkeme neticesinde kefaletle serbest bırakılmıştır (BOA. ZB. 399/125). Kayıt dışı ekonomi girişiminde bulunarak zimmetine para geçirdiği iddia edilen bir diğer görevli de Ankara Reji İdaresi'nde ambar satış memuru olarak görev yapan Kasabyan Nazmi Efendi'dir. Ancak Kasabyan Efendi ile ilgili yürütülen muhakeme sürecine dair bilgiler tespit edilememiştir (BOA. DH. MTV. 21/16; BOA. DH. TMİK. M. 200/64; BOA. ZB. 397/40; BOA. ŞD. 1357/1).

1918 yılında ise nezarete muhasebeci olarak görev yapan İtalya tebaasından Kalomani, Fransızca muhabere memuru Nikolini ve İngiltere tebaasından Warrington'un bazı uygunsuz ve kanunsuz davranışlarından dolayı görevden alınmaları ve yerlerine Müslüman Osmanlı ahalisinden personelin görevlendirilmesi kararlaştırılmıştır (BOA. DH. EUM. 5. Şb. 71/39). Yabanabad kazasında görev yapan personelin Müslüman ve Gayrimüslim ahalî arasından seçildiği dikkati çekmektedir. Kazada görev yapan memurların yasadışı faaliyetlere girişmeleri neticesinde etnik unsurları dikkate alınmadan yargılanıp cezalandırılmaları ise şirketin çıkarları doğrultusunda hareket edildiğini göstermektedir. Şirkette yasadışı faaliyetlere karışan personel olduğu gibi kanundışı davranışlara tepki veren görevliler de olmuştur. Bu bağlamda, Merkez Reji Müdürlüğü'ne bağlı olan Hacettepe Mahallesi'nde 1912 yılında görev yapan Rıfat Efendi'nin davranışı örnek gösterilebilir (BOA, DH. EUM. EMN. 22/6). 12 Kasım 1912 tarihinde reji kolcusu Rıfat Efendi'ye bölge sakinlerinden Sadık'ın rüşvet verme girişiminde bulunduğu sırada derdest edilerek hakkında kanuni işlem başlatılmıştır (Sarıay, 2019, s. 159). Merkez Reji Müdürlüğü'nde görev yapan reji personelinin yasadışı yöntemlere başvurma girişimlerinin

²³ Karazade Hüseyin Ağa'nın oğlu olarak 26 Şubat 1861 tarihinde Yozgat'ta doğan Mehmet Efendi, 1878 yılının Aralık ayında Mülga Yozgat Rüşum-u Şer' Nezareti'nde memur olarak göreve başlamıştır. 28 Mayıs 1882 tarihinde Mülga Yozgat Rüşum-u Şer' Nezareti'nde muhasebeci olarak görevlendirilmiştir BOA. DH. SAİDd. 64/237/237).

şirket tarafından cezasız bırakılmadığı görülmektedir. Şirketin başarılı olan personeli ödüllendirdiği gibi yasadışı faaliyette bulunan görevlilerini ise cezalandırması yönünde karar alması şirketin işleyiş mekanizmasını korumaya çalışmasıyla doğrudan bağlantılıdır.

Mecidiye Reji Memurluğu'nda 1891 yılında Harun Efendi memur olarak (AVS. 1308, s. 205; AVS. 1311, s. 203) ve 17 Mayıs 1892 tarihinde ise Hacı İbrahim Sarım Efendi²⁴ memur vekili olarak görev yapmıştır. 17 Mayıs 1892 tarihinde 400 kuruş maaş ile üç aylığına Mecidiye Reji Memurluğu görevini vekâleten yürütmüştür. 1910 yılına kadar Mecidiye ve Keskin'de farklı görevler üstlendikten sonra 12 Mart 1910 tarihinde kadro dışı bırakılmıştır (BOA. DH. SAİDd. 176/169/169-170).

Keskin Reji Memurluğu'nda 1900 yılında Hacı Hayri Efendi görev yapmıştır (AVS, 1318: 242). Mihaliççik²⁵ Reji Memurluğu'nda²⁶ 1891 yılında Mahir Efendi memur olarak görev yaparken kaçakçılıkla mücadele çerçevesinde 3 kolcu görev icra etmiştir (AVS, 1308, s. 138). 1893 yılında da kolcu sayısının 3 olduğu görülmekle birlikte reji memuru olarak ise Mahrem Efendi görev üstlenmiştir (AVS, 1311, s. 167). Zir Reji Memurluğu'nda 1891-1893 yılları arasında memur Cemil Bey ile 3 kolcu, (AVS, 1308, s. 127; AVS, 1311, s. 159) 1902 yılında memur Ahmet Fahri Efendi, (AVS, 1318, s. 131) 1907 yılında memur Dimitraki Efendi, kolcu olarak ise Osman Efendi ile Bağdasar Ağa rejiyi temsilen görev üstlenmişlerdir (AVS, 1320, s. 143). Son olarak Merkez Reji Müdürlüğü'ne bağlı olan Sivrihisar Reji Memurluğu'nda 1891 yılında memur Ahmet Efendi, (AVS, 1308, s. 141) 1893 yılında memur Kâmil Efendi görev icra etmiştir (AVS, 1311, s. 169). Ayrıca Bâlâ kazasında 1891 ile 1893 yılları arasında memur Dimitraki Efendi (AVS, 1308, s. 147) ile kolcu Vasilasi Ağa görev yapmıştır (AVS, 1311, s. 173). Merkez Reji Müdürlüğü'ne bağlı olarak faaliyet gösteren memurluklarla çalışan reji görevlileri incelendiğinde genel olarak merkez sancak idaresinde Gayrimüslim, memurluklarda ise Müslüman görevlilerin tercih edildiği saptanmıştır. Yine kolcu olarak görev yapanlar Müslüman ahali arasından seçilirken istisnai durum olarak 1891 yılında Bâlâ kazasında ve 1907 yılında Zir kazasında birer Gayrimüslim kolcunun görev aldığı tespit edilmiştir.

Kırşehir Reji Müdürlüğü'nün Teşkilat ve Kadro Yapılanması

Kırşehir sancağında müdürlük olarak örgütlenen idare, Kırşehir Merkez Müdürlüğü, Mucur ve Avanos memurluklarından müteşekkildir (Zeki, 1928, s. 331). 1891 yılında Kırşehir merkezinde müdür olarak Derviş Efendi, Sandık Emini olarak Mecit Efendi görev yaparken müdürlükte kaçakçılıkla mücadele çerçevesinde 6 kolcu görev almıştır. Müdürlükte tek Gayrimüslim ise dava vekilliği görevini icra eden Yuvanaki Kozmidi Efendi'dir²⁷ (AVS, 1308, s. 195-196). 1891 yılında Kırşehir Reji Müdürlüğü dava vekili görevini icra ettikten sonra 30 Kasım 1898 tarihinde İzmir'e bağlı olan Karaburun nahiyesine sandık emini olarak tayin edilmiştir (BOA, DH. SAİDd. 99/37; Atam, 2018, s. 219).

²⁴ İbrahim Efendi, 1867 yılında Katipzade Süleyman Efendi'nin oğlu olarak Yozgat'ta doğmuştur. Arapça, Farsça ve Kürtçe eğitimi almıştır. 29 Mayıs 1881 tarihinde Ankara Mecidiye kazası yazı işleri kalemi, 15 Ağustos 1881 tarihinde icra mübaşirliği görevini 9 Temmuz 1882 tarihine kadar icra ettikten sonra açığa kalmıştır. 23 Eylül 1887 ile 10 Mayıs 1888 tarihleri arasında muhtacın-ı zahire ambar memurluğu görevini yapmıştır. Daha sonra Mecidiye kazasının nüfus memurluğu görevine atanmıştır. 23 Haziran 1889 tarihinde yazı işleri görevini üstlenmiştir (BOA. DH. SAİDd. 176/169/169-170).

²⁵ 1893 yılında kazada 18.000 okka tütün üretimi elde edilmiştir (Koçak, 2013: 161).

²⁶ 1911 yılında tütün ekimi yapılan toplam alan 243 dönümdür (BOA. DH. İD. 95/8).

²⁷ Yuvanaki Efendi, 1874 yılında Kozma Efendi'nin oğlu olarak Niğde'de doğmuştur. Türkçe ve Rumca öğrenmiştir. 22 Kasım 1889 tarihinde Niğde Sancağı Bidayet Mahkemesi Kalemi görevine tayin edilmiştir (BOA, DH. SAİDd. 99/37; Atam, 2018, s. 219).

1893 yılında ise müdür olarak Müslüman Mustafa Efendi'nin ismi tespit edilmiştir. Hizmetinden dolayı 22 Kasım 1893 tarihinde rütbe ile ödüllendirilmiştir (BOA. DH. MKT. 177/18). Müdürün yanı sıra muhasebe kâatibi Artin Efendi ile muhafaza memuru Dağistan Efendi görev icra eden Gayrimüslim vatandaşlar olarak dikkati çekmektedir. İdari personelin yanı sıra müdürlükte 5 süvari ve 3 piyade kolcusu görev yapmıştır (AVS, 1311, s. 200). 1893 yılının aksine görev yapan personelin Müslüman ağırlıklı olması geleneği 1899-1900 yılında devam etmiştir. Bu bağlamda, müdür olarak Rıza Bey'in ismi dikkati çekmektedir (BOA. DH. MKT. 619/34). Ağazade Hüseyin Ağa'nın oğlu olarak Kırşehir'de doğan Rıza Bey'in (BOA. DH. MKT. 2316/18; BOA. DH. MKT. 2248/46; BOA. DH. MKT. 2274/8; BOA. DH. ŞFR. 294/20) başarısından dolayı 1 Ekim 1899 tarihinde Mecidi nişanı ile ödüllendirildiği görülmektedir. Şirketin müdürlükte sıklıkla ödüllendirme yoluna başvurduğu dikkati çekmektedir (BOA. İ. TAL. 199/20; BOA. DH. MKT. 2254/19). Ambar Memuru Rıza Efendi ve süvari çavuşu Hasan Bey müdürlükte görev yapan diğer Müslüman görevlilerdir. Müdürlüğün tek Gayrimüslim çalışanı ise muhasebeci Artin Efendi olmuştur. Daha önceki yıllardan farklı olarak ise kolcu sayısının belirtilmemiş olması dikkati çekmektedir (AVS, 1318, s. 234). Kolcu sayısının belirtilmediği bir diğer yıl olan 1902 yılında sancakta müdür, muhasebeci ve ambarcı olarak görev icra edenlerin bir önceki dönemle aynı isimler olduğu, bunlara ek olarak muhafaza memuru Halil Bey'in ismine yer verildiği belirlenmiştir (AVS, 1310, s. 235). 1907 yılında müdürlükte muhasebeci Sarkis Efendi ve ambar memuru Aristidi Efendi Gayrimüslim Osmanlı vatandaşı olarak görev yaparken müdürlük görevi Rıza Bey tarafından yürütülmüştür (AVS, 1325, s. 256). Müdürlükte görev yapan isimlerin Müslüman ve Gayrimüslim ahaliden seçilmesi müdürlüğün kozmopolit bir yapıya sahip olduğunu göstermekle birlikte çokuluslu yapının bir gereğidir.

Müdürlüğe bağlı olan Mucur'da reji görevli bulundurmaz iken Avanos'ta 1891 yılında Olamyus Efendi ve 1893 yılında Vasilyus Efendi'nin memur olarak çalıştığı bilgisi elde edilmiştir (AVS, 1308, s. 203; AVS, 1311, s. 207). 1900 yılında ise Mustafa Efendi isimli Müslüman bir memur dikkati çekmektedir (AVS, 1318, s. 247). Bu durum Avanos'un etnik yapısının Gayrimüslim ağırlıklı olduğu ve az da olsa tütün üretimin yapıldığını göstermektedir. Mucur'da görevli bulundurulmamış olması ise kazada tütün üretiminin yapılmadığı veya şirketin bölge ile ilgili kayıt tutmadığını göstermektedir.

Çorum Reji Müdürlüğü'nün Teşkilat ve Kadro Yapılanması

Çorum Reji Müdürlüğü; İskilip, Mecitözü, Osmançık ve Sungurlu kazalarında memurluklar açmıştır (Zeki, 1928, s. 331). Nahiyelerde ise memurlar görevlendirilmiştir. Bu bağlamda, Çorum'a bağlı olan Hüseyinabad nahiyesinde 1885 yılında görev yapan Hüseyin Efendi²⁸ örnek gösterilebilir. Reji İdaresi'nin kurulmasıyla birlikte 6 Mayıs 1884 tarihinde 150 kuruş maaşla Keskin'de 14 Haziran'a kadar görevine devam etmiştir. İstifasından sonra 100 kuruş maaşla Çorlu ile Hüseyinabad bölgesinde reji tütün yoklama ve tahrir memurluğu görevini icra etmiştir. Dört aylık görev icrasından sonra 15 Mart 1885 tarihinde 500 kuruş maaşla Akdağmadeni Reji Memurluğu'nda memurluk görevine atanmıştır. 2 Mayıs 1885 tarihinde Perdeli kazasında Düyûn-ı Umûmiyye İdaresi görevlisi olarak istihdam edilmiştir. 24 Nisan 1886 tarihinde Ankara'ya bağlı Sekili tuzlasında baş kitabet, 10 Nisan 1889 tarihinde Kayseri Düyûn-ı Umûmiyye Müdürlüğü baş kitabet, 16 Mart 1889 tarihinde ise Aziziye Memurluğu'nda Düyûn-ı Umûmiyye İdaresi görevlisi olarak istihdam edildikten sonra 13 Mayıs 1900 yılında vefat etmiştir (BOA. DH. SAİDd. 129/365/365).

²⁸ Millizade Mehmet Ağa'nın oğlu olarak 1858 yılının Mart ayında Yozgat'ta doğmuştur. Mehmet Ağa, 6 Eylül 1872 tarihinde Çorum sancağı dava meclisi kalemine atanmıştır. 24 Ağustos 1875 tarihinde Çorum Rüşumat kâtipliğin atanmış olup 14 Ocak 1884 tarihinde Keskin Madeni Rüşumesinde memurluk görevi üstlenmiştir (BOA. DH. SAİDd. 129/365/365).

Çorum Reji Müdürlüğü'nde 1893 yılında Nuri Efendi, (AVS, 1311, s. 188) 1900-1902 yıllarında Ömer Lütfi Efendi, (AVS, 1318, s. 256; Söylemez, 2007, s. 16) muhasebeci Hacı Hayri Efendi, (AVS, 1320, s. 247) 1907 yılında müdür Mehmet Ferit Efendi, muhasebeci Nikolayidis Efendi, muhafaza kâtibî Arif Hikmet Efendi ve yardımcısı Münir Bey görev yapmıştır (AVS, 1325, s. 290). Müdürlükte 1893 ile 1907 yılları arasında görevlilerden sadece birinin Gayrimüslim ahaliden seçilmiş olması dikkati çekmektedir. Müdürlüğe bağlı olan Sungurlu Memurluğu'nda ise 1893 yılında müdür Dimitraki Efendi ile kolcu Sadık Ağa, (AVS, 1311, s. 192) 1900 yılında memur Herdim Efendi (?), piyade kolcusu İhsan Efendi görev yaparken (AVS, 1318, s. 269) 1902 yılında kazada memur Herik Efendi (?) görev icra etmiştir (AVS, 1320, s. 261). Son olarak Osmancık Memurluğu'nda da 1902 yılında memur olarak Ahmet Efendi'nin görev yaptığı tespit edilmiştir (AVS, 1320, s. 264). Memurluklarda sadece birer memurun bulunması ise kazalarda tütün üretiminin yaygın olmadığını göstermektedir.

Yozgat Reji Müdürlüğü'nün Teşkilat ve Kadro Yapılanması

Yozgat Sancağında müdürlük olarak örgütlenen Reji İdaresi sancağa bağlı Akdağmadeni, Boğazlıyan ve Sorgun kazalarında ise memurluklar şeklinde örgütlenmiştir. Nahiyelerde ise memurlar aracılığı ile denetimi sağlamaya çalışmıştır (Zeki, 1928, s. 331). Çorum Reji Müdürlüğü'ne nazaran daha kalabalık kadroya sahip olan Yozgat Reji Müdürlüğü'nde 1891 yılında müdür olarak görev yapan Gayrimüslim Osmanlı vatandaşı Ohannes Efendi, (BOA. BEO. 58/4305) kâtip ve ambar memuru İstifan Efendi ile muhasebeci Onuk Efendi'nin isimleri dikkati çekmektedir. Aynı yıl içerisinde muhasebe memuru Bekir Efendi ise müdürlükte görev üstlenen tek Müslüman isim olmuştur (AVS, 1308, s. 162). 1893 yılında daha kalabalık kadroya sahip olan müdürlükte Ohannes Efendi, Onuk Efendi ve İstifan Efendilerin aynı görevi icra etmeye devam ettikleri görülmektedir. Daha önceki yıllardan farklı olarak muhafaza memuru olarak Osman Nazım Bey, mukarrerat Türkiye kâtibî Mercan Efendi ile kolcu İsmail ve Mirza Efendi'nin isimlerine yer verilmiştir. Diğer memurluklardan farklı olarak Türkiye kâtibî kadrosunun teşkil edilmesi şirketin kayıtlarının Türkçe dışındaki dil veya dillerle kayıt altına alındığını göstermektedir. Bu durum ise idarenin çokuluslu yapıya sahip olduğunu ve kayıtların Türkçe bilmeyenler tarafından da kontrol edildiğini göstermektedir (AVS, 1311, s. 183).

1892-1893 yılları arasında Yozgat Reji Müdürlüğü'nde muhafaza memuru olarak görev yapan Osman Nazım Bey'in²⁹ yasadışı faaliyetlerde bulunduğu tespit edilmiştir. Osman Bey hakkında adam öldürme olayıyla ilgili rüşvet almak ve hırsızlık suçu ile ilgili sahte evrak düzenleme suçlamaları yapılmıştır. Bu gibi memuriyete uygun olmayan suçların işlenmesi gerekçe gösterilerek 20 Nisan 1891 yılında görevden azledilmiştir. Görevden alınmasının bir diğer gerekçesi ise Elmas adlı bir kadın ile resim çıkartmasıdır. Açığa alınmış olan Osman Bey hakkında temyiz için dosya Ankara Bidayet Mahkemesi'ne³⁰ gönderilmiştir. Yürütülen soruşturma neticesinde delil yetersizliğinden dolayı suçsuz bulunarak görevinin iade edilmesi yönünde karar alınmıştır (Özger, 2010, s. 229-230). Bu doğrultuda, 13 Ağustos 1892 tarihinde 500 kuruş maaşla Yozgat Reji Müdürlüğü muhafaza memurluğunda göreve başlamıştır. 27 Ağustos 1893 yılında açığa alınmış olsa da 13 Ekim 1893 tarihinde 400 kuruş maaşla aynı müdürlüğün ambar memurluğuna tayin edilmiştir. 17 Mart 1894 tarihinde Yozgat Sancağı

²⁹ 1865 yılında Yozgat'ta Rumeli Beylerbeyi Hasan Hayri Paşa'nın oğlu olarak doğmuştur. Yozgat'ta eğitim aldıktan sonra 29 Nisan 1883 tarihinde Denizli sancağında muhasebeci olarak göreve başlamıştır. 14 Kasım 1886 tarihinde Kırşehir Sancağı Bidayet Mahkemesi zabıt kitabetine tayin edilmiştir. 19 Nisan 1889 tarihinde istifa ederek görevinden ayrılmıştır (Özger, 2010, s. 229-230).

³⁰ İlk dereceli mahkemedir. İdari kuruluşlar ile şahıslar arasında meydana gelen davalara bakan yerel mahkemedir. 1872 yılında yapılan düzenlemeyle birlikte kazalardaki davalara bakan mahkeme olarak teşkilatlanmıştır (Köksal, 1998, s. 203; Yücesoy, 2017, s. 265).

Bidayet Mahkemesi azalığına tayin edilmişse de Adliye Nezareti tarafından memurluğu onaylanmadığı için göreve başlayamamıştır. Ancak Osman Bey'in girişimleri neticesinde 24 Ocak 1895 tarihinde göreve başlamıştır (BOA. DH. SAİDd. 47/267/267-268). Müdürlükte görev yapan personel ile ilgili dikkati çeken bir diğer husus İsmail ile Mirza'nın saldırıya uğramış olmasıdır. 1893 yılında Boğazlıyan kazasında reji kolcusu olarak görev yapan İsmail ve Mirza Efendiler kiliseden çıkan Mığırdıç, Karabet, Sinekerim, İskender ve Agop'un saldırısına maruz kalmışlardır. Açılan ateş sonucunda her iki kolcu da yaralanmıştır (Yel ve Gündüz, 2008, s. 41).

Müdürlük görevi 1900 yılında Müslüman isim olan Halil Fuat Efendi'ye geçmiştir (BOA. DH. MKT. 2220/138; BOA. İ.TAL. 183/28). Müdürlükte görev yapan bir diğer Müslüman da muhafaza memuru Ferit Efendi'dir. Ambarcı Onuk Efendi'nin aynı görevi icra etmeye devam ettiği görülmekle (AVS, 1318, s. 221) birlikte yeni bir isim olarak önümüze çıkan muhasebeci Simbat Efendi olmuştur (BOA. DH. TMİK. M. 233/36). 1902 yılında yine müdürlük görevinin el değiştirerek Gayrimüslim isim olan Corci Efendi'ye devredildiği görülmektedir. Ayrıca Corci Efendi'nin 1906 yılında da Kayseri Reji Müdürlüğü'nde aynı görevi icra ettiği tespit edilmiştir (BOA. DH. ŞFR. 360/102). Ferit, Simbat ve Onuk Efendilerin aynı görevi icra etmeye devam ettikleri görülmekle birlikte kâtip olarak Salim Bey karşımıza çıkmaktadır (AVS, 1320, s. 218). 1902 yılından sonra ilk defa idarenin başına 1907 yılında Müslüman isim olarak Selanikli Arif Beyzade Ömer Cemal Efendi atanmıştır (BOA. BEO. 3102/232584; BOA. TFR. I. ŞKT. 10/933). Simbat ve Onuk Efendilerin aynı görevi icra etmeye devam ettikleri anlaşılmaktadır. 1907 yılında farklı olarak muhafaza müfettişi Zülfikar Vehbi Efendi, (BOA. DH. ŞFR. 363/84) muhafaza kâtibi Ahmet Salim Bey ve muhasebe muavini İntad (?) Efendiler görev ifa etmiştir (AVS, 1325, s. 229).

Müdürlüğe bağlı olan memurluklarda ise Akdağmadeni'nde 1900 yılında memur Rıza Efendi (BOA. DH. TMİK. M. 211/23; BOA. DH. ŞFR. 357/18; BOA. DH. MKT. 2366/96; BOA. BEO. 2709/203145) görev yaparken Boğazlıyan'da 1893 yılında Harun ve İbrahim Efendi, (AVS, 1318, s. 225) 1900 yılına ise İbrahim Efendi'nin görev icra ettiği tespit edilmiştir (AVS, 1311, s. 195). 1907 yılında ise memurlukta muhafaza memuru olarak Ceridzade Hüsnü Efendi görev yapmıştır. Hüsnü Efendi hakkında da görevini kötüye kullanması gerekçesi ile tahkikat süreci başlatılmıştır (BOA. DH. MKT. 2728/32; BOA. DH. MKT. 2744/89).

Kayseri Reji Müdürlüğü'nün Teşkilat ve Kadro Yapılanması

Kayseri Reji Müdürlüğü; Develi ve İncesu kazalarında memurluk şeklinde teşkilatlanmıştır. 1889 yılında Kayseri Reji Müdürlüğü'nün³¹ başında Mehmet Şevki Bey'in³² olduğu tespit edilmiştir. 1889 yılında Kayseri Reji Müdürlüğü'nde de müdür vekilliği görevini icra etmiştir. Ancak yapılan ihbar neticesinde Ziraat Bankası hesabından zimmetine para geçirmesi iddiasıyla hakkında tahkikat süreci başlatılmıştır. Yürütülen soruşturma neticesinde şube kasasında herhangi bir eksikliğin olmadığı ancak aylık hesap cetvelinde belirtilen rakamla mevcut olan para arasında farklılık olduğu belirlenmiştir (BOA. DH. SAİD.d. 42/177/177-178).

Mehmet Şevki Bey dışında müdürlükte 1891 ile 1902 yılları arasında çeşitli görevlerde bulunmuş olan memur isimlerine dair veriler elde edilmiştir (Kocabaşoğlu ve Uluğtekin, 1998, s. 106). Bu bağlamda, 1891 yılında

³¹ Rejinin teşkilatlanmadan önce bölgede tütün üretiminin yapıldığının örneği Mustafa Efendi'nin 26 Ağustos 1875 tarihinde 400 kuruş maaş ile Kayseri Tütün Fabrikası'na memur olarak atanmasıdır. (BOA. DH. SAİD. d. 117/381/381).

³² Mehmet Bey, 1856 yılında Abdülaziz Zade Mahmut Hamdi Efendi'nin oğlu olarak Yozgat'ta doğmuştur. 1889 yılının Nisan ayında Kayseri Ziraat Bankası şubesinde memur olarak göreve başlamıştır (BOA. DH. SAİD.d. 42/177/177-178).

sancağın müdürlük görevinin Gayrimüslim Mihalaki Efendi tarafından yürütüldüğü görülmektedir. Müdürlüğün muhasebecisi Londiyadis Efendi, (BOA. DH. EUM. 5 Şb. 49/16) kâtabi Artin Efendi (Çelik, 2014, s. 196) ve ambar memuru Corci Efendi'nin de Gayrimüslim Osmanlı vatandaşlarından olduğu dikkati çekmektedir. 1891 yılında müdürlükte 29 kolcunun yanı sıra şirketin dava vekili olan Şevket Efendi ile muhafaza memuru Rifat Efendi'nin ismi tespit edilmiştir (AVS, 1308, s. 180). Müdürlükte görev alan kadronun ağırlığının Gayrimüslim vatandaşlardan seçilmiş olması bölgeyi diğer müdürlüklerden ayıran önemli bir özelliktir. Yine 29 kolcunun görev alıyor olması ise bölgede muhtemelen tütün kaçakçılığının yoğun olarak yapıldığını göstermektedir. Müdürlükte benzer kolcu sayısının 1893 yılında da aynı şekilde olduğu tespit edilmiştir. 1893 yılında daha önceki dönemde olduğu gibi müdürlük görevinin Gayrimüslim isim olan Yuvanaki Efendi'ye, muhasebecilik görevi Beraçoti Efendi'ye, ambar memurluğu görevi Corci Efendi'ye ve muhafaza kâtipliği görevinin Artin Efendi'ye verildiği görülmektedir. Bir önceki dönemde olduğu gibi müdürlükte hizmet veren tek Müslüman isim olan Rifat Efendi ise muhafaza memuru olarak görev yapmıştır (AVS, 1311, s. 210). Önceki dönemlere oranla müdürlükte 1900 yılında iki Müslüman isim görev üstlenmiştir. Bu isimler ise muhafaza memuru Reşit Ağa ile ambar memuru Hayati Efendi'dir. Müdürlük görevi yine Gayrimüslim isim olan Mihalaki Efendi, kâtiplik görevi Artin Efendi, muhasebecilik görevi Avramaki Efendi tarafından icra edilmiştir. Kolcu sayısının ise 19 kişi olarak önceki dönemlere oranla düştüğü görülmektedir (AVS, 1318, s. 192).

1900 yılında Gayrimüslim etkisinin yoğun olduğu müdürlükte 1902 yılında Müslüman ağırlıklı yönetim kadrosu oluşturulmuştur. Bu bağlamda, 1891 yılından itibaren ilk defa birimin başına müdür olarak Müslüman isim olan Ömer Bey getirilmiştir. Diğer Müslüman isimler olan Reşit Ağa muhafaza memurluğu, Hayati Efendi ise ambar memurluğu görevini icra etmiştir. Kâtiplik ve muhasebecilik görevleri ise 1900 yılında görev üstlenen Artin Efendi ile Avramaki Efendi tarafından yerine getirilmiştir (AVS, 1320, s. 195). Ancak 1907 yılında birimin müdürlük görevi tekrar Gayrimüslim isim olan Yorgi Efendi'ye geçmiştir (Kocabaşoğlu ve Uluğtekin, 1998, s. 218). Daha önceki dönemlerde olduğu gibi Artin Efendi kâtiplik, Hidayet Efendi ambar memurluğu ve Reşit Efendi ise muhafaza memurluğu görevlerini icra etmiştir. Farklı olarak ise muhasebeci Abraham Efendi, kâtip Vasili Efendi ile kâtip Corci Efendi'nin isimleri tespit edilmiştir (AVS, 1308, s. 180).

Müdürlükte görev yapan reji görevlilerine oranla daha kısıtlı kadro ile kazalarda Reji Şirketi'nin temsil edilmeye çalışıldığı görülmektedir. Bu bağlamda, 1891 yılında Develi kazasında memur olarak Ahmet Sırrı Efendi ile 5 kolcunun, (AVS, 1308, s. 189) 1893 yılında memur Ahmet Recai Efendi ile 5 kolcunun (AVS, 1311, s. 219) ve 1900 yılında ise memur Süleyman Vehbi Efendi'nin (BOA. DH. MKT. 1018/66) görev üstlendiği tespit edilmiştir (AVS, 1318, s. 209). Görüldüğü gibi Develi kazasında az bulundurulmuş memur sayısından hareketle tütün üretiminin az olduğu ancak kolcu sayısından kaçakçılığın 1900 yılına kadar yaygın olduğu anlaşılmaktadır. İncesu kazasında ise Develi kazasına nazaran daha az üretimin yapıldığı bölge olarak 1891 yılında memur olarak Corci Efendi ile kolcu olarak Aziz Ağa'nın görev icra ettiği tespit edilmiştir (AVS, 1308, s. 175).

Sonuç

Reji Şirketi'nin Ankara vilayetinde örgütlenme ve idari kadrosunun yapılanmasına yönelik araştırma neticesinde şirketin vilayet merkezi dâhil 5 müdürlük ve 22 memurluk şeklinde teşkilatlandığı tespit edilmiştir. İdari birimlerdeki kadro yapısına bakıldığında ise idari personelin, müdür, nazır, muhafaza müdürü, muhafaza

müfettişi, kâtip, başkâtip, muhasebeci, sandık emini, ambar memuru, Türkçe muhaberat kâtibi, yabancı devletler muhaberat kâtibi, Fransızca muhaberat kâtibi, nezaret müfettişi, hukuk müşaviri, mukayyit, ziraat kâtibi, sevk memuru, dava vekili, muhakeme kâtibi ve satış memuru gibi görevler üstlendiği görülmektedir. Yapılan incelemeler neticesinde Ankara Reji İdaresi bünyesinde vilayet genelinde 233 idari personelin görev yaptığı bilgisine ulaşılmıştır. İsimleri tespit edilebilmiş bu görevlilerden 79'u Gayrimüslim Osmanlı vatandaşlarından oluşurken 154'ünün ise Müslüman ahali arasından seçildiği tespit edilmiştir. Görev dağılımlarına bakıldığında ise 4 Gayrimüslim müdürün yanı sıra, 15 Müslüman müdürün ismine rastlanmıştır. Dikkati çeken bir diğer husus olan kolcuların sayısı ise vilayet genelinde 54 olarak tespit edilmiştir.

İdarede görev yapan personelin halka karşı tutumu ve yasadışı faaliyetlere karışma oranına bakıldığında ise Ankara Merkez Reji Müdürlüğü'nde Gayrimüslim personeller tarafından 1 zimmet ve 1 kanundışı fiiliyet gerçekleştirken Müslüman personeller tarafından 2 zimmet 2 kanundışı faaliyet meydana gelmiştir. Kırşehir ve Çorum Reji Müdürlüklerinde yasadışı faaliyetlere yönelik verilere ulaşılmaz iken Yozgat Reji Müdürlüğü'nde 1 yasadışı faaliyet ve 1 görevi kötüye kullanma vakası tespit edilmiştir. Kayseri Reji Müdürlüğü'nde ise 1 kanundışı faaliyette bulunulmuştur. Vilayet genelinde toplamda 9 kanundışı vakanın zuhur ettiği ve idarenin bunu cezasız bırakmadığı görülmektedir. İdarenin işleyiş düzenini bozmaya yönelik yasadışı faaliyette bulunan personelinin cezalandırıldığı gibi ödüllendirme yöntemini de kullandığı görülmektedir. Bu bağlamda, vilayette görev yapan 5 idari personelin çeşitli rütbelere ödüllendirildiği görülmektedir.

Çalışmamız genel olarak 1884 ile 1907 yılları arasında görev yapan personeli incelemekle birlikte elbette 23 yıllık zaman zarfında bütün üretiminin yoğun olarak yapıldığı vilayette tespit edilmiş personel sayısının yetersiz olduğu söylenebilir. Ancak yapılan araştırmalar neticesinde tespit edilmiş isimlerin incelenmesinden dolayı görev yapan tüm personelin isim ve görev bilgilerine ulaşılamaması çalışmamızın önemli sınırlıklarından biri olmuştur. Çalışma sırasında karşılaşılan bir diğer zorluk ise bilhassa idarede görev yapan Gayrimüslim Osmanlı vatandaşlarının isimlerinin belirlenmesi olmuştur. Yine idare vilayet genelinde 4 müdürlüğün tamamında aktif haldeyken 22 memurluktan sadece Polatlı, Mucur, İskilip, Mecitözü ve Sorgun'da faal olduğuna dair herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır.

Kaynakça

Adiloğlu, B. Yücel, G. (2021). Düyûn-ı Umûmiyye Osmanlı devlet borçları idaresi. *Muhasebe ve Finans Araştırmaları Dergisi*, (21), 67-78. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1889369>.

Ankara Vilayeti Salnamesi, Hicri: 1308. Ankara: Ankara Vilayet Matbaası.

Ankara Vilayeti Salnamesi, Hicri: 1309. Ankara: Ankara Vilayet Matbaası.

Ankara Vilayeti Salnamesi, Hicri: 1310. Ankara: Ankara Vilayet Matbaası.

Ankara Vilayeti Salnamesi, Hicri: 1311. Ankara: Ankara Vilayet Matbaası.

Ankara Vilayeti Salnamesi, Hicri: 1318. Ankara: Ankara Vilayet Matbaası.

Ankara Vilayeti Salnamesi, Hicri: 1320. Ankara: Ankara Vilayet Matbaası.

Ankara Vilayeti Salnamesi, Hicri: 1325. Ankara: Ankara Vilayet Matbaası.

Altunsoy, B. (2020). Reji uygulamaları ve tütün kaçakçılığını engellemeye yönelik bir girişim: kordon bölükleri. *Uludağ Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 22(40), 547-602. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1291092>.

Atam, Ş. (2018). Osmanlı devleti'nde Niğdeli gayr-i müslim memurlar. *Toros Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(9), 211-228. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/iisbf/issue/41627/464195>.

Arslan, M. (2020). 388 numaralı Ankara şer'iyye sicili transkripsiyonu ve değerlendirmesi (H. 1327 – M. 1909). (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Karabük Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Karabük.

Arnavut, U. (2017). *İntikam gazetesi (1900-1902)*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Aksaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aksaray.

Autheman, A. (2002). *Bank-ı Osmani-i Şahane tanzimat'tan cumhuriyet'e Osmanlı bankası*. İstanbul: Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi.

Ahbab, Y. (2015). *Üsküp sancağı'nın idari ve sosyo-ekonomik yapısı (1876-1911)*. (Yayımlanmamış doktora tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Aygün, N. (2009). Osmanlı devleti'nin son zamanlarında Karadeniz'in güney kesiminde İktisadi Faaliyetler. *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, 6(23), 41-76. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/en/pub/karadearas/issue/10073/124200>.

Bulutoğlu, K. (1970). *100 soruda Türkiye'de yabancı sermaye*. İstanbul: Gerçek Yayınevi.

BOA. Bab-ı Ali Evrak Odası (BEO.): 4199/314863, 58/4305, 785/58837, 1887/141453, 1550/116201, 2709/203145, 3102/232584.

BOA. Dahiliye-Beşinci Şube (DH.EUM. 5. Şb.): 71/39, 49/16, 84/38.

BOA. Dahiliye-Emniyet Şubesi (DH.EUM.EMN.): 22/6.

BOA. Dahiliye-Defterler (DH. SAİD.D): 99/373, 22/299, 81/171, 127/17, 42/177/177-178, 176/169/169-170, 129/365/365, 64/237/237, 117/381/381, 47/267/267-268.

BOA. Dahiliye-İdare (DH.İD.): 95/8, 124/103.

BOA. Dahiliye-Mektubi Kalem (DH.MKT.): 417/74, 1018/66, 177/18, 551/59, 1394/131, 2155/56, 1573/37, 681/8, 2401/13, 2316/18, 2248/46, 2274/8, 619/34, 2366/96, 2728/32, 2744/89, 2254/19, 2220/138.

BOA. Dahiliye-Muamelat (DH. TMİK. M.): 233/36, 211/23, 200/64.

BOA. Dahiliye-Müteferrik (DH.MB.HPS. M.): 16/16.

BOA. Dahiliye-Mütenevvia (DH.MTV.): 36/69, 62/7, 21/16, 21/73, 36/78.

BOA. Dahiliye-Şifre Kalem (DH. ŞFR.): 294/20, 502/6, 360/102, 363/84, 357/18.

BOA. Hariciye Nezareti-İrade (HR.İD.): 290/50.

BOA. Hariciye Nezareti-İstişare Odası (HR. HMŞ.İŞO.): 166/31.

BOA. İrade-Maliye (İ.ML.): 1326.

- BOA. İrade-Meclis-i Mahsus (İ. MMS.): 185/10, 43/1755, 44/1836, 45/1862.
- BOA. İrade-Taltifat (İ.TAL.): 261/29, 199/20, 183/28.
- BOA. Meclis-i Vükela Mazbataları (MV): 237/75, 234/131.
- BOA. Sadaret-Mukavelenameler (A.DVN.MKL.): 18/9, 60/13.
- BOA. Şura-yı Devlet (ŞD.): 1366/10, 1365/7, 1372/1, 1371/22, 1357/1, 1367/10, 1348/35.
- BOA. Teftişat-ı Rumeli Evrakı (Rumeli Müfettişliği)-Arzuhaller (TFR. I. ŞKT.): 10/933.
- BOA. Topkapı Sarayı-Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Evrakı (TS.MA. e.) 1411/14, 1411/15, 1411/17.
- BOA. Yıldız-Esas Evrakı (Y.EE.): 11/17, 333.
- BOA. Yıldız-Hususi Maruzat (Y.A.HUS.): 175/62.
- BOA. Yıldız-Resmi Maruzat (Y.A.RES.): 19/56, 4/70.
- BOA. Yıldız-Umumi (Y.PRK.UM.): 35/115.
- BOA. Yıldız-Ticaret ve Nafia Nezareti Maruzatı (Y.PRK.TNF.): 2/55.
- BOA. Zabtiye (ZB.): 397/14, 397/40, 398/46, 399/100, 399/125.
- Bozdağlıoğlu, E. Y. (2010). *Türkiye'ye gelen doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının Türkiye'nin ihracat performansına etkilerinin analizi*. (Yayımlanmamış doktora tezi), Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi, Aydın.
- Blaisdell, D. C. (1979). *Osmanlı İmparatorluğunda avrupa mali denetimi "Düyun-u Umumiye"*. İstanbul: İstanbul Matbaası.
- Çakır, A. (2013). *Haber gazetesi'nin başyazarlarına göre bölgenin ve Türkiye'nin gündemine bir bakış (1923-1924)*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun.
- Çakır, D. (2019). *Osmanlı Devleti'nin son döneminde Karadeniz'de tuz kaçakçılığı*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Ordu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ordu.
- Çelik, R. (2014). *Osmanlı bürokrasisinde Ermeniler-Türk-Ermeni külliyesi-merkez ve taşrada Ermeniler*. VI. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Erdem, E. (2016). Sanayi devriminin ardından Osmanlı sanayileşme hamleleri: sanayi politikalarının dinamikleri ve zafiyetleri. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (48), 17-44. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/erciyesiibd/issue/28008/297409>.
- Erkan, Ü. (2018). Türk yurdu dergisinde iktisat yazılarının analizi (1911-1931). *Bartın Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, III(1), 13-30. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/buefd/issue/38831/452470>.
- Eroğlu, O. (2010). Osmanlı devleti'nin son dönemlerinden cumhuriyet'in ilk yıllarına kamu maliyesi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 12(0), 57-89. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/deuhfd/issue/46934/588902>.

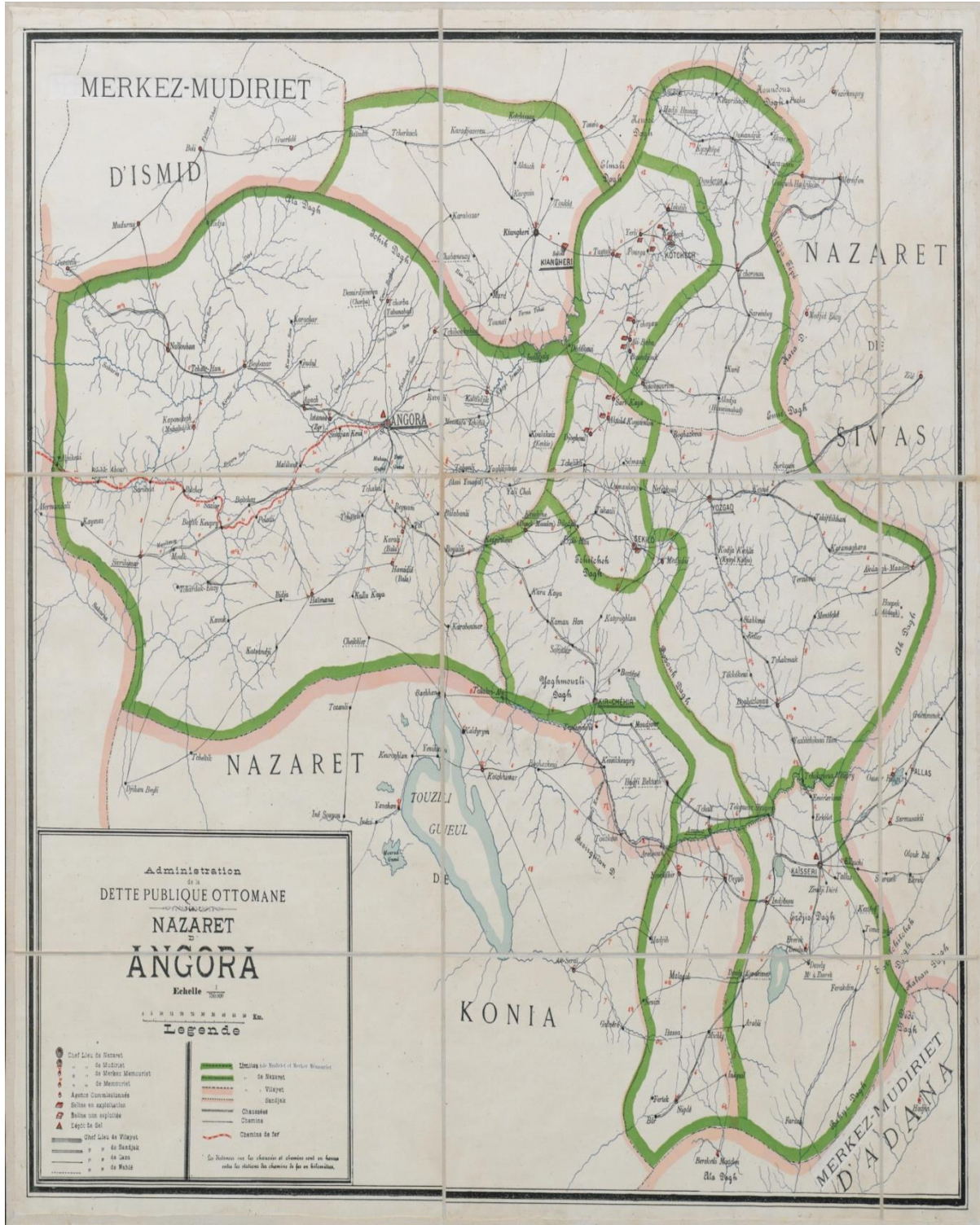
- Dağ, M. (2021). Hemavend aşireti'nin tütün kaçakçılığı iddiaları ve Adana rejı idaresi. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 31(3), 1333-1344. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1828145>.
- Dağ, M. (2021). XIX. yüzyıl sonlarında rejı idaresi'nde kayıt dışı ekonomi davası: Bayburt rejı memurluğu örneği (1888-1909). *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (28), 444-471. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1831796>.
- Dağ, M. (2021). XX. yüzyıl başlarında rejı idaresi'nde kayıt dışı ekonomi davası: Menbiç rejı memurluğu örneği (1910-1911). *Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(2), 207-228. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/2024570>.
- Dağ, M. (2022). İnhisarlar idaresi umumi müdürlüğünün kayıt dışı ekonomiyle mücadelesi: Urfa inhisarlar tütün atölyesi müdürlüğü örneği (1925-1950). *Mukaddime Dergisi*, 13(1), 97-127. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/journal/1075/article/970291/author/production>.
- Dağ, M. (2022). 27 Aralık 1886 tarihli inhisar-ı duhan nizamnamesinin tatbikine dair bir değerlendirme. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (47), 162-180. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/2052808>.
- Demir, K. (2019). II. meşrutiyet dönemi Osmanlı basınında tütün tarımı ve rejı şirketi. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 22(41), 419-445. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/baunsobed/issue/50043/580791>.
- Demirbilek, S. (2012). Tek parti döneminde inhisarlar (1923-1946). *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 12(24), 203-232. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ctad/issue/25245/266950>.
- Demiryürek, H. (2011). *II. meşrutiyet döneminde Bilecek*, (Yayımlanmamış doktora tezi), Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Develioğlu, F. (1993). *Osmanlıca Türkçe ansiklopedik lügat*. Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları.
- Dığıroğlu, F. (2014). Selanik ekonomisinde unutulmuş bir alan: tütün üretimi, ticareti ve rejı (1883-1912). *Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, XI(III), 227-272. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/oa/issue/10935/130674>.
- Dığıroğlu, F. (2012). Samsun rejı idaresi. *Samsun Sempozyumu (Samsun'a Bir Parantez Açıyoruz) II*. (Samsun, 13-16 Ekim 2011). Ed. Mahmut Aydın, Bekir Şişman, Selahattin Özyurt, Hasan Atsız, 393-400. Samsun: Samsun Valiliđi Yayınları.
- Dığıroğlu, F. (2007). *Memalik-i Osmaniye duhanları müşterekü'l-menfaa rejı Şirketi – Trabzon rejı idaresi (1883-1914)*. İstanbul: Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi.
- Emekli, O. (2020). *420 numaralı Ankara şer'iyye sicili transkripsiyonu ve değerlendirmesi (H. 133-1335 – M. 1913-1917)*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Karabük Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Karabük.
- Genç, H. Oktar, T. (2014). Tütün idaresinin rejı'den tekel'e dönüşümünün hikâyesi. H. Vakıf Mercimek, İ. Eren Akçiçek (Edi.), (245-272). *Mucizeden Belaya Yolculuk Tütün içinden*. İstanbul: Tarihçi Kitapevi.

- Genç, M. Özvar, E. (2021). *Osmanlı ekonomisine dair konuşmalar I*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Gökdemir, O. (1993). XIX. yüzyıl sonunda İzmir ve çevresinde tütün kaçakçılığı. *DEÜ Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*. 1(3), 323-333. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/cttad/issue/25524/269226>.
- Günaydın, G. G. (2009). Canik mutasarrıflığı'nda tütün rejisi uygulamalarına karşı tütün amelelerinin tepkileri (1908). *Uluslararası Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, 7(7), 105-116. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ukid/issue/50495/656375>.
- Güler, Y. (2007). *Ankara vilayeti'nde idari yapının, yöredeki sosyo-ekonomik yapıya olan etkileri (1880-1919)*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun.
- Güvemli, O. Zeytinoğlu, E. Aygül, E. (2016). Osmanlı İmparatorluğunda çift yanlı kayıt yönteminin XIX. yüzyılın ikinci yarısında bir sanayi işletmesinde ilk kez uygulaması-tütün rejisi örneği. *Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi*. 11, 197-223. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/muftad/issue/30118/324932>.
- Hamzaoğlu, K. (2020). XIX. yüzyılında Trabzon vilayeti'nde kaçakçılık ve kaçırılan emtialar. *Near East Historical Review*. 10(2), 205-225. Erişim adresi: https://nehrreview.com/?mod=makale_tr_ozet&makale_id=42830.
- Kazgan, H. (1984). Osmanlı İmparatorluğunda tütün tekeli. *Ekonomi Ansiklopedisi*, 3, İstanbul: Paymaş Yayınları.
- Kazgan, G. (2002). *Tanzimatten 21. yüzyıla Türkiye ekonomisi*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Keskinkılıç, E. (1997). *Osmanlı düyun-ı umumiye idaresi'nin kuruluşu, gelişimi, çalışması, safhaları ve Osmanlı devleti'ne etkileri*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Kıray, E. (2015). *Osmanlı'da ekonomik yapı ve dış borçlar*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kılınçkaya, M. Derviş (2005). 1920 yılının yazında egemenlik ve mali kaynakların denetimi. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 21(61), 305-321. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/aamd/issue/53047/702343>.
- Kocabaşoğlu, U. Uluğtekin, M. (1998). *salnamelerde Kayseri-Osmanlı ve cumhuriyet döneminin eski harfli yıllıklarında Kayseri*. Kayseri: Kayseri Ticaret Odası Yayınları.
- Koçak, A. (2013). *Salnamelere göre Ankara vilayeti (1871-1907)*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Köksal, O. (1998). Adliye örgütünün problemleri ve yapılması gerekli düzenlemelere dair II. Abdülhamit'e sunulan bir layiha. *OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 9(9), 263-285. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/otam/issue/11094/132535>.
- Kopra, M. Yolun, M. (2012). 18. ve 19. yüzyıllarda Osmanlı borçlar tarihine bir bakış. *History Studies International Journal Of History*, 4(1), 335-358. Erişim adresi: <https://atif.sobiad.com/index.jsp?modul=makale-detay&Alan=sosyal&Id=m5xIL3MBu-adCBSEjIm>.

- Kömürcan, K. (1948). *Türkiye İmparatorluk devri dış borçlar tarihçesi (düyun-u umumiye tarihçesi)*. İstanbul: T.C. Millî Eğitim Bakanlığı İstanbul Yüksek Ekonomi ve Ticaret Okulu Yayınları.
- Müderrişoğlu, A. (2013). *Kurtuluş savaşı'nın mali kaynakları*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.
- Morawitz, C. (1902). *Les finances de la Turquie*. Paris: Wentworth Press.
- Noviçev, A. D. (1979). *Osmanlı İmparatorluğu'nun yarı sömürgeleşmesi*. N. Dinçer (çev). Ankara: Onur Yayınları.
- Oktar, T., Alan, M. M. (2018). Reji şirketi cibali tütün fabrikası işçi grevleri (1883-1925). *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 9(20), 28-38. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/430654>.
- Oktar, T. (2007). Osmanlı devleti'nde reji şirketi'nin kurulmasından sonraki gelişmeler. Emine Gürsoy Naskali (Ed.). *Tütün Kitabı içinde*, (s. 245-272), İstanbul: Kitapevi Yayınları.
- Ösen, S. (2015). Osmanlı devleti'nde tütün kaçakçılarıyla mücadele: Niğde örneği. *SÜTAD*, (38), 549-68. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/sutad/issue/17838/187029>.
- Özcan, M. (2011). *Düyun-ı umumiye idaresi ve Osmanlı iktisadı üzerine Etkileri*. (Yayımlanmış yüksek lisans tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Özger, Y. (2010). *Sicili ahval defterlerine göre Osmanlı bürokrasisinde Yozgatlı devlet adamları*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayınları.
- Öztürk, C. (2007). *Millî mücadele döneminde reji sorunu*. Emine Gürsoy Naskali (Ed.). *Tütün Kitabı içinde*, (s. 107-118), İstanbul: Kitapevi Yayınları.
- Pamuk, Ş. (1984). *Osmanlı ekonomisi ve dünya kapitalizmi (1820-1913)*. Ankara: Yurt Yayınları.
- Pamuk, Ş. (2018). *Osmanlı ekonomisinde bağımlılık ve büyüme (1820-1913)*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Pamuk, Ş. (2019). *Türkiye'nin 200 yıllık iktisadi tarihi*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Sarıay, E. (2020). Ankara vilayetinde yolsuzluk ve kaçakçılık üzerine bazı tespitler (1908-1918). *VAKANÜVİS-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 5(1), 411-440. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/vakanuvis/issue/52650/670218?publisher=vakanuvis>.
- Sarıay, E. (2019). *II. meşrutiyet döneminde Ankara vilayeti'nde asayiş, suç ve ceza*. (Yayımlanmamış doktora tezi), Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Nevşehir.
- Sevimay, H. R. (1995). *Cumhuriyete girerken Ekonomi-Osmanlı son dönem ekonomisi*. İstanbul: Kazancı Kitapevi.
- Söylemez, M. (2007). Ankara vilayet salnamelerine göre Osmanlı'nın son döneminde Çorum. *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 6(12), 7-40. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/hititilahiyyat/issue/7693/100793>.
- Taçalan, N. (1970). *Ege'de kurtuluş savaşı başlarken*. İstanbul: Milliyet Yayınları.
- Tabakoğlu, A. (2015). *Türkiye iktisat tarihi*. İstanbul: Dergâh Yayınları.

- Tekin, F. (1974). *Mali tekeller ve Türkiye’de tütün tekeli*. Eskişehir: Eskişehir İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayınları.
- Tuğluca, M. (2003). *Vilayetin resmî gazetesi (1870-1921)*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Togral, Ö. (2021). *19. yüzyılda Akdeniz’de kaçakçılık*. İstanbul: Selenge Yayınları.
- Tok, E. (2017). *Türkiye ekonomisinin liberalleşme süreci (1923-1990)*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi,) Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya.
- Thobie, J. (1977). *Interets et imperialisme Français dans l’empire ottoman (1895-1914)*. Paris: Publications de la Sorbonne Imprimerie Nationale.
- Quataert, D. (2020). *Osmanlı İmparatorluğu 1700-1922*. A. Bertay (çev). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Varlık, (1976). *19. yüzyılda emperyalizmin batı Anadolu’da yayılması*. Ankara: Tüm İktisatçılar Birliği Yayınları.
- Yaman, Ö. M., E. K., Nuray (2013). Tütün sektöründe yabancı yatırım: rejî deneyimi ışığında bugünü anlamak. *Çalışma ve Toplum Dergisi*, 37(2), 91-118. Erişim adresi: <https://www.calismatoplum.org/Content/pdf/calisma-toplum-1468-7d0e9960.pdf>.
- Yavuz, E. (2017). *Türk iktisat tarihinde Erzincan (1923-1960)*. İstanbul: Arı Sanat Yayınevi.
- Yel, S. Gündüz, A. (2008). 1893 (H.1309) yılında Yozgat’ta hınçak komitesinin tertip etmiş olduğu kilise hadisesi. *Ermeni Araştırmaları Dergisi*, (31), 31-52. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/erma/issue/43063/521654>.
- Yılmaz, F. (2007). *Cumhuriyet döneminde Osmanlı dış borçları (düyun-u umumiye)*. Ankara: Berikan Yayınevi.
- Yılmaz, F. (1996). *Devlet borçlanması ve Osmanlı’dan cumhuriyet’e dış borçlar (düyun-u umumiye)*. İstanbul: Birleşik Yayıncılık.
- Yılmaz, F. (2011). *Osmanlı’nın borç batağı–düyun-u umumiyye*. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Yiğit, S. (1989). *Osmanlı dış borçları ve düyun-ı umumiye idaresi*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.
- Young, G. (1906). *Corps de droit ottoman*, (Cilt V). London: Oxford At The Clarendon Press.
- Yurtoğlu, N. (2018). Türkiye cumhuriyeti’nde tütün tekeli ve sigara fabrikalarının tarihsel gelişimi (1923-1950). *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 5(17), 81-116. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/563049>.
- Yücesoy, A. A. (2017). Şuray-ı devlet (1868-1876). *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 8(2), 187-216. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/368666>.
- Zeki, S. (1928). *Türkiye’de tütün–ziraat, sanayi ve ticareti*. İstanbul: Cumhuriyet Matbaası.

Ekler

Ek 1. Ankara Düyün-ı Umûmiyye İdaresi'nin örgütsel yapısını gösteren harita (<https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/118981>, Erişim Tarihi: 03.01.2022)

Ek 2. Yapının Reji İdaresi'nin yanı sıra Hariciye Nezareti ve Düyûn-ı Umûmiyye İdaresi tarafından kullanıldığı da tespit edilmiştir (<https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/201496>, Erişim Tarihi: 02.02.2022).

Extended Abstract

Purpose

The aim of the study; The aim of the study is to identify the personnel in charge with the organizational structure created by the Reji Administration, which kept all tobacco-related activities under control throughout the empire between 1883 and 1925. In this context, it has been tried to determine the socio-economic consequences of the administration in the region. As a result of the arbitrary and unlawful behavior of the administrative and field personnel working in the Ankara Reji Administration, it caused unrest and smuggling among the people of the region. In this context, answers were sought to some questions in order to determine the religious and ethnic statuses of the personnel in charge, as well as the developments and problems in security, social and economic terms. In this direction, how is the organizational structure of the Administration arranged in the provincial centre, sanjaks and districts? What is the role of the Muslim Ottoman people and the staff working in the administration? What is the illegal behavior of the officials? What are the developments that cause the increase in tobacco smuggling in the region? What are the measures taken by the administration against the smuggling activities that occur intensively in the region? It has been tried to find answers to their problems.

Design and Methodology

The main title of this study on the organization and personnel structure of the Ankara Reji Administration, which started its activities under the Reji Administration in 1884, was determined as Ankara Reji Administration, as sub-headings under this title, the provincial center directorate and the districts of Kırşehir, Çorum, Yozgat and Kayseri. The information about the organizational structure and personnel of the civil servants affiliated to the directorates is discussed. The study consists of a main title and five sub-titles. In the first sub-title, the organization and administrative structure of the Central Regiment Directorate as the central structure of the Ankara Reji Administration and the activities of the officials are discussed. The second sub-title consists of the part that deals with the organizational and personnel structure of the administration in Kırşehir sanjak. In the third sub-title, the organization of the administration in Çorum Sanjak and the data and activities of the personnel taking on duty are mentioned. In the fourth sub-title, the administrative structure and personnel of the Yozgat Sanjak are discussed. Finally, in the fifth sub-title, the structure created in the Kayseri Sanjak is discussed. In addition to the developments in the five directorates, including the central directorate, the unlawful behavior of the officials was tried to be determined. Accordingly, the reactions of the administration and the people of the region against these behaviors are also mentioned.

Findings

It has been determined that the Ankara Reji Administration is organized in the form of five directorates and twenty-two civil servants, including the provincial center. When we look at the staff structure in the administrative units, the administrative staff consists of manager, overseer, guard manager, guard inspector, clerk, chief clerk, accountant, ballot box officer, warehouse clerk, Turkish communications clerk, foreign states communications clerk, French communications clerk, supervision inspector, legal counsel, It has been determined that he has undertaken duties such as registrar, agricultural clerk, dispatch officer, attorney, court clerk and sales clerk. As a result of the examinations, it has been determined that 233 administrative personnel work in the Ankara Reji Administration throughout the province. It is seen that 79 of these officials whose names could be determined were non-Muslim Ottoman citizens, while 154 were chosen from among the

Muslim population. Looking at the distribution of duties, while there are 4 non-Muslim directors, the names of 15 Muslim directors are found. The number of guards, which is another noteworthy issue, was determined as 54 throughout the province. Considering the attitude of the personnel working in the administration towards the public and the rate of involvement in illegal activities, while 1 embezzlement and 1 illegal act were committed by the non-Muslim personnel in the Ankara Central Directorate, 2 embezzlements and 2 illegal activities occurred by the Muslim personnel. While data on illegal activities were not available in Kırşehir and Çorum Regie Directorates, 1 illegal activity and 1 abuse of duty were detected in Yozgat Regie Directorate. In the Kayseri Regiment Directorate, 1 illegal activity was carried out. It is seen that a total of 9 illegal cases have occurred throughout the province and the administration has not left them unpunished. It is seen that the administration uses the method of rewarding as well as punishing its personnel who engage in illegal activities to disrupt the functioning order. In this context, it is seen that 5 administrative personnel working in the province were awarded with various ranks. The reaction of the officers employed by the company against the informal economy initiatives was in line with the interests of the company and the government. The dismissal of the officers who have been found guilty, despite the awards they have received, at the first moment, clearly reveals the perspective of the company towards its employees engaged in illegal activities.

Research Limitations

In this study, which covers the years between 1883 and 1925, it focuses on its organization as Ankara Reji Administration under the Reji Administration, the organizational structure it created in the sanjak and districts, the personnel working in the administration and the arbitrary and unlawful practices of these personnel, and the struggle against informal economy initiatives. Since its administration was established in 1883 and started to operate in 1884 in Ankara, as in the rest of the empire, the year 1883 became the criterion for determining the start date of our work. In addition, the fact that the activities of the administration in the region continued until 1925, as in the whole country, was decisive in limiting the area of interest of our study between 1883 and 1925. In the delimitation of space, between 1883 and 1925, taking into account the physical borders of the Ankara Province, the province center, sanjaks, townships and sub-districts were determined as criteria.

Implications (Theoretical, Practical and Social)

In the modern world, research and studies in the field of history now focus on a more limited time period and a specific subject. The fact that the organizational structure and activities of the Reji Administration, which controlled tobacco production throughout the Empire between 1883 and 1925 with a larger staff than the Ministry of Finance of the period, has not been conducted, shows that sufficient progress has not been made in this area yet. In this context, this current study on the organizational structure and determination of the administrative staff of the Ankara Reji Administration has been prepared with the hope of eliminating the deficiency in this area. In this direction, it is aimed to set an example for the studies to be carried out on the organizational structure of the Regie Administration in other provinces of the empire, apart from the central administration.

Originality/Value

The original value of the present study can be summarized as follows; The basic originality of the text consists of the selection and comparison of the documents selected from the Ottoman archives, which are the main sources of the study, and the provincial yearbooks. In addition to these sources, notes in foreign and domestic copyrighted works related to the subject between 1883 and 1925 are among the other sources utilized. While discussing the organization of the administration in the region, its activities and its fight against smuggling, the archive document in the document collections such as the Sublime Porte, the Ministry of Foreign Affairs, the Internal Affairs, the Council of State, the Yıldız, the Majlis-i Vükela and the Ministry of Education was used. In addition to these, provincial yearbooks covering the years between 1890 and 1907 were used.

Araştırmacı Katkısı: Mustafa DAĞ (%100).